

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Кафедра історії України**

Галицька-Дідух Тамара Вячеславівна

**Навчально-методичний посібник
з спеціалізації
Становлення української державності у контексті міжнародних відносин
нового і новітнього часу**

для студентів денної форми навчання

**Івано-Франківськ
2012**

УДК 94 (4 – 11) + “XX – XXI”: 371.214.114)
ББК 63.3 (0)
В – 54

Галицька-Дідух Т.В. Навчально-методичний посібник з спеціалізації «Становлення української державності у контексті міжнародних відносин нового і новітнього часу» для студентів денної форми навчання. – Івано-Франківськ, 2012. – с.

Рецензенти:

кандидат історичних наук, доцент кафедри слов'ян Інституту історії і політології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Вітенко М.Д.

кандидат історичних наук, заступник директора з гуманітарної освіти Івано-Франківського
коледжу Львівського національного аграрного університету

Зінчук Д.С.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № __ від _____ 2012 р.)

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Галицька-Дідух Тамара Вячеславівна

**Навчально-методичний посібник
з спеціалізації
Становлення української державності у контексті міжнародних відносин нового і
новітнього часу**

для студентів денної форми навчання

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, 2011

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	5
Програма курсу.....	7
Плани семінарських занять, методичні рекомендації і запитання для самоконтролю.....	10
Програмові вимоги.....	56
Терміни.....	57

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Мета викладання дисципліни - наукове, об'єктивне і системне вивчення українського національно-визвольного руху другої половини ХХ ст., боротьби українського народу за національну ідентичність, побудову національної соборної України.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні:

Знати сучасний стан історіографії з актуальних проблем вітчизняної історії періоду сер. 40-х рр. ХХ ст. – 2011 р., фактичний матеріал з різних сфер суспільного життя України. Студент має:

- знати історичну термінологію, володіти понятійним апаратом, орієнтуватися в історичній хронології.
- порівнювати й оцінювати факти та діяльність історичних осіб з позиції загальнолюдських та національних цінностей, визначати власну позицію щодо суперечливих питань історії;
- виявляти інтереси, потреби, суперечності в позиціях соціальних груп і окремих осіб та їх роль в історичному процесі, тенденції й напрями, історичного розвитку;
- оцінювати різні версії й думки про минулі історичні події, визначаючи, що деякі джерела можуть бути необ'єктивними.

Вміти володіти навиками, формами і методами роботи з історичними джерелами, методологію наукового дослідження, встановлювати, відтворювати і описувати науково-історичні факти і процеси новітньої історії України, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, застосовувати принципи історизму, науковості, вміти систематизувати, співставляти, аналізувати, порівнювати історичний матеріал, робити висновки та узагальнення, практично реалізувати набуті знання, презентувати власну інтерпретацію історичних процесів та явищ, мати міцні навички роботи з історичною картою;

- орієнтуватися в історичному часі:
- розглядати суспільні явища в розвитку та в конкретно-історичних умовах певного часу;
- співвідносити історичні події, явища з періодами (епохами), орієнтуватися в науковій періодизації історії;
- використовувати періодизацію як спосіб пізнання історичного процесу.
- орієнтуватися в історичному просторі:
- співвідносити розвиток історичних явищ і процесів з географічним положенням країн та природними умовами;
- користуючись картою, пояснювати причини і наслідки історичних подій, процеси вітчизняної та всесвітньої історії, основні тенденції розвитку міжнародних відносин, пов'язаних з геополітичними чинниками і факторами навколишнього середовища;
- характеризувати, спираючись на карту, історичний процес та його регіональні особливості.
- працювати з джерелами історичної інформації:
- користуватися довідковою літературою, Інтернетом тощо для самостійного пошуку інформації;
- систематизувати історичну інформацію, складаючи таблиці (хронологічні, синхроністичні, конкретизуючі, порівняльні та ін.), схеми, різні типи планів (простий, розгорнутий, картинний тощо);

- самостійно інтерпретувати зміст історичних джерел та відтворені в них історичні факти, явища, події;
- виявляти різні точки зору, визнавати й сприймати таку різноманітність;
- критично аналізувати, порівнювати та оцінювати історичні джерела, виявляти тенденційну інформацію й пояснювати її необ'єктивність.
- визначати історичні поняття та застосовувати їх для пояснення історичних явищ і процесів;
- аналізувати, синтезувати та узагальнювати значний обсяг фактів, простежуючи зв'язки і тенденції історичного процесу; визначати причини, сутність, наслідки та значення історичних явищ та подій, зв'язки між ними;
- визначати роль людського фактора в історії, розкривати внутрішні мотиви й зовнішні чинники діяльності історичних осіб.

Форма навчання	Курс	Семестри	Загальне навантаження		Кількість годин					Курсова робота	Змістовні модулі		Форма підсумкового контролю	
			Кредити ECTS	Годин	Аудиторних годин				Самостійна робота		Теоретичні	Практичні	Екзамен	Залік
					Всього	Лекції	Практичні (семінар.)	Годин						
Денна	5	9	5+1	162	50	34	16		112				2	
Заочн				35	16	10	6					9		

Програма курсу

Змістовий модуль 1 Український національно-визвольний рух у другій половині ХХ ст.

Тема 1. Український національно-визвольний рух у повоєнне десятиліття (1944-1953 рр.): військовий аспект

Історіографія проблеми. Еволюція форм і методів боротьби УПА у 1944-1948 рр. Причини згорання збройного руху спротиву в Україні на початку 50-х рр. Організаційна побудова та основні функції Служби безпеки ОУН. Доля чільних діячів руху ОУН та УПА. Засновник УПА Дмитро Клячківський – Клим Савур. Головнокомандувач УПА Роман Шухевич – Тарас Чупринка. Керівник референта тури пропанди Петро Федун – Полтава. Останній командувач УПА Василь Кук – Леміш. Організаційна побудова та основні функції Служби безпеки ОУН. Розвідувальна робота та оперативний облік в СБ ОУН. Слідча робота в СБ ОУН. Диверсійно-терористична діяльність. Спеціальні підрозділи УПА.

Тема 2. Ідеолого-психологічне протистояння ОУН і УПА та сталінського режиму

Ідеологічна боротьба за українське село. Пропагандистське протистояння у боротьбі за впливи західноукраїнського міста. Форми і методи ведення психологічної війни. УРСР на міжнародній арені у повоєнне десятиліття.

Тема 3. Державно-церковні відносини в період «сталінської ери».

Історіографія проблеми. Львівський собор: причини, хід, наслідки. Наступ на українське духовенство і вірних. Перехід УГКЦ у підпілля.

Тема 4. Розгортання опозиційного руху в умовах лібералізації суспільно-політичного життя 1956-1965 рр.

Історіографія проблеми. Причини зародження шестидесятництва. Особливості українського шестидесятництва. Відлига в українській літературі. Шестидесятники – покоління інакодумців. Прояви лібералізації у мистецтві, музиці, театрі.

Тема 5. Протистояння духовенства і вірних гонінням радянського режиму в період «хрущовської відлиги»

Історіографія проблеми. Державно-церковні відносини в період хрущовської «відлиги». В. Романюк. Релігійний напрямок дисидентства.

Тема 6. Національне питання в СРСР у 60-70 х рр.

Культурно-національна політика у період хрущовської відлиги. Наступ на національні права українців у період «застою».

Тема 7. Ідеологія та культура доби «застою». «Радянський народ як нова історична спільність».

Історіографія проблеми. Ідеологія доби «застою». Розгортання русифікації. Проблеми української освіти. Наростання ресталінізації в українській культурі.

Тема 8. Особливості українського національно-визвольного руху у 1965-1985 рр.

Джерела, форми і методи дисидентства в УРСР. Переслідування радянським режимом інакомислячих. УНФ. УРСС. ОПВУ.

Тема 9. Історична галерея українських дисидентів.

І. Дзюба. В. Чорновіл. Л. Лук'яненко. В. Мороз. Л. Плюш. П. Григоренко. М. Руденко. З. Красівський. І. Кандиба. Світличні. Ю. Литвин. В. Стус

Тема 10. Правозахисний рух в Україні в період «застою».

Зародження правозахисного руху в Україні, його особливості. Діяльність українських правозахисних організацій. Українська Гельсінська Група. Наступ радянської тоталітарної системи на правозахисників. Судові і позасудові переслідування.

Тема 11 Розгортання національно-визвольного руху в Україні у 2-ій пол. 80-х рр.

Загострення національного питання в УРСР у другій половині 80-х рр. Формування національних громадських організацій та об'єднань. Особливості перебудовчих процесів в радянській Україні. Форми національно-визвольного руху в Україні у 2-ій пол. 80-х рр. Чорнобильська катастрофа: суспільно-політичний аспект. Рух за відновлення УГКЦ. Відродження Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Неорелігійні громади в Україні.

Змістовий модуль 2 (Україна: на лінії цивілізаційного зламу)

Тема 12. Переростання «перебудови» у революцію. Суверенізація УРСР.

Закономірність української національно-демократичної революції 1989-1991 р. Європейські й українська революції: порівняльна характеристика. Історіографія проблеми «Утворення незалежної України». Спроба державного перевороту в СРСР та її відгомін в Україні. Акт проголошення незалежності України. Референдум і президентські вибори 1 грудня 1991 р. Державна незалежність України: перемоги і поразки.

Тема 13. Незалежна Україна: проблеми поступу

Перші кроки реформування. Проблеми розвитку соціальної сфери. Парламентські і президентські вибори 1994 р. Розстановка політичних сил після виборів 1994 р. Боротьба в українському суспільстві навколо питань про державну владу і місцеве самоврядування (1995 р.) **Зовнішня політика незалежної України у першій половині 90-х рр.**

Тема 14. Від тоталітарного до громадянського суспільства.

Зміни у суспільній свідомості. Протистояння між гілками влади у першій половині 90-х рр. Конституція України 1996 р. Конституційна реформа 2004 р. Конституційний процес в сучасній Україні. Міжнародна спільнота про конституційний процес в Україні.

Тема 15. Зовнішня політика незалежної України

Визначення України як суб'єкта міжнародних відносин. Основні засади зовнішньої політики України. Шлях України до без'ядерного статусу. Воєнна доктрина сучасної України. Проблеми в українсько-російських відносинах у першій половині 90-х рр. Українсько-російські відносини у 2-ій пол. 90-х рр. Росія у зовнішньополітичній стратегії

України на початку XXI століття: еволюція відносин. Розвиток і нинішній стан відносин Україна-НАТО.

Тема 16. Стан і тенденції розвитку партійної системи України. Протистояння в українському політичному середовищі

Історіографія проблеми. Стан і тенденції розвитку партійної системи в незалежній Україні: порівняльна характеристика. Історія політичної опозиції в Україні. Політтехнології.

Тема 17. Ринкова економіка: український варіант

Історіографія проблеми. Економічні процеси в Україні в 1-ій пол. 90-х рр. Суть економічної кризи. Боротьба навколо земельного питання в незалежній Україні. Хвороба лівизни в економічній політиці. Проблема інноваційного розвитку. Іноземна фінансова допомога Україні. Зовнішньоекономічні відносини України з ЄС.

Тема 18. Проблеми розвитку культури незалежної України.

На хвилі духовного відродження (поч. 90-х рр.). Духовна межовість. Розвиток освіти і науки. Література і мистецтво в незалежній Україні. Проблеми української культури. Основні напрями етнополітики. Зовнішня політика України у сфері міжетнічних відносин: гармонізація законодавства. Сепаратистські тенденції. Проблеми соборності.

Тема 19. Проблеми екології та демографії у незалежній Україні

Небезпека у демографічній площині. Чорнобиль як соціально-економічний, суспільно-політичний, психологічний фактор української історії. Заходи українських урядів у сфері екології.

Тема 20. «Помаранчева революція»: проблеми ідентифікації

Об'єктивні передумови Помаранчевої революції. Історичні витоки. Президентські вибори 2004 р.: два етапи. Рушійні сили і завдання Майдану. Проблеми сепаратизму. Помаранчевий світанок.

Тема 21. Здобутки і втрати українських урядів у 2004-2011 рр.

Історіографія проблеми. Випробування демократією: суспільно-політичний аспект. Боротьба навколо конституційної реформи. Соціально-економічні заходи українського уряду. Парламентські вибори 2006 р., президентські вибори 2010 р. Внутрішньо-політичні проблеми поступу України. Соціально-економічний і суспільно-політичний розвиток України у 2007-2011 рр.

Тема 22. Виклики зовнішнього світу і Україна кін. XX - XXI ст.

Криза однополярності. Місце „помаранчевої” України на міжнародній арені. Україна – США – НАТО. Українсько-російські відносини рівноправні? Зовнішня політика України: європейський вектор.

Семінар1. Український національно-визвольний рух у повоєнне десятиліття (1944-1953 рр.): військовий аспект (2 год)

1. Доля чільних діячів руху ОУН та УПА.
2. Засновник УПА Дмитро Клячківський – Клим Савур.
3. Головнокомандувач УПА Роман Шухевич – Тарас Чупринка.
4. Керівник референта тури пропанди Петро Федун – Полтава.
5. Останній командувач УПА Василь Кук – Леміш.

Рекомендована література

Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1940-1950). У 2-х т. / Упоряд. В. Сергійчук. - К., 2009.

Патриляк І. Колективний портрет "німецького" вояка ВО "Богун" УПА-"Північ" // Визвольний шлях. - Кн. 9. – 2004

Патриляк І. Радянські партизани і українські повстанці (порівняльна характеристика за віком, освітою, соціальним походженням і національністю) // Сторінки Воєнної історії України. - Вип. 7. - Частина II.-2003

Веденєєв Д.В., Биструхін Г.С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920-1945). - К., 2006.

Веденєєв Д. Одиссея Василя Кука. Военно-политический портрет последнего командующего УПА. - К., 2007.

Галів М. Курінний УПА Володимир Гошко-"Мирон" // Визвольний шлях. - Книга 2. - 2008.

Дзьобак В. В. Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941-1944 рр.). - К., 2002.

Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів / Зібрав і впорядкував В. Косик. - Т. 1-4.-Львів, 1997-1999.

Андрухів І., Француз А. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939-1959). - Івано-Франківськ, 2000.

Депортації: Західні землі України кінця 30-х - початку 50-х рр.: Документи, матеріали, спогади.- Т. 1.-Львів, 1996; Т. 2.- Львів, 1998.

Літопис нескореної України: Документи, статті, спогади.- Книга І.- Львів, 1993.

Літопис Української Повстанської Армії.- Т. 8, 9, 10.

ОУН-УПА в роки війни: Нові документи і матеріали Упоряд. В. Сергійчук.-К., 1996.

Борщевич В.Т. Доля священників УАПЦ Волині у 1944-1950 рр.- Луцьк, 1997.

Близнюк В. Ми рвали кайдани: Визвольні змагання УПА 1944-1955 рр. – Косів, 2000.

Борщевич В.Т. Українське церковне відродження на Волині (20-40-ві рр. ХХ ст.).- Луцьк, 2000.

Волкогонов Д.А. Триумф и трагедия: Политический портрет И.В. Сталина.- М., 1989.

Галамай С. Боротьба за визволення України. 1929-1983.-Львів, 1993.

Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст.- К., 2000.

Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцем Львів, 1996.

- Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х рр. ХХ ст. – Львів, 2000.
- Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. ХХ ст.). – Чернівці, 2002.
- Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. ХХ ст.). – Чернівці, 2002.
- Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. – К., 2002.
- Пашенко В.О. Греко-католики в Україні: від 40 років ХХ ст. до наших днів.- Полтава, 2002.
- Пихоя Р.Г. Советский Союз: история власти. 1917 1991.-Новосибирск, 2002.
- Тоталитаризм как исторический феномен.- М., 1989
- Україна: друга половина ХХ століття: Нариси історії. -К., 1997.
- Українська греко-католицька церква.- Львів, 1992.
- Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії.-К., 1993.
- Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм: Карл Маркс проти Фрідріха Ліста.- К., 1998.
- Ярош Б.О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях: 30-50-ті роки ХХ століття (історико-політологічний аспект).-Луцьк, 1995.
- Бендас Д. Репресії радянської влади проти греко-католицького духовенства на Закарпатті в 1944-1949 ікжах // Ковчег: Науковий збірник із церковної історії.-М. 2.-Львів, 2000.
- Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989) //Ковчег: Збірник статей з церковної історії.-Ч. 1.-Львів, 1993.
- Бугай М.Ф. Депортації населення з України в 30-50-ті роки //Укр. іст. журн.- 1990.- № 10, 11.
- Вегеш М. Сторінки історії ОУН-УПА в Закарпатті(1939-1950-ті рр.) //Сучасність.- 2001.- № 3.

Запитання для самоконтролю.

1. Проаналізуйте структуру воєнних формувань ОУН і УПА.
2. Що таке езекутива?
3. Які основні форми і засоби боротьби використовувало націоналістичне підпілля?
4. Дайте характеристику очільникам національно-визвольного руху?
5. Чому радянський режим значну увагу приділяв знищенню лідерів ОУН і УПА?

Семинар 2. Державно-церковні відносини в період «сталінської ери». Розгортання боротьби проти атеїзму (4 год).

1. Історіографія проблеми.
2. Львівський собор: причини, хід, наслідки.
3. Наступ на українське духовенство і вірних.
4. Перехід УГКЦ у підпілля.
5. Державно-церковні відносини в період хрущовської «відлиги».

Рекомендована література

Сергійчук В. Нескорена Церква. – К., 2001.

- Андрухів І. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40-х-80-х роках ХХ ст. – Івано-Франківськ, 2006.
- Андрухів І.О. Діяльність "Ініціативного комітету" на Станіславщині з підготовки Львівського собору (липень 1945 - лютий 1946) // Сторінки Воєнної історії України. - Вип. 7. Частина II. - 2003.
- Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944-1990. - Івано-Франківськ, 2006.
- Баран В. Україна: новітня історія України (1945-1991). – Львів, 2003.
- Бендас С. Священники-мученики, сповідники вірності. – Ужгород, 1999.
- Бондаренко В. Релігійне життя в країні: стан, проблеми, шляхи оптимізації. – Львів, 2000.
- Винниченко І. Україна 1920-1980-х років: депортації, заслання, вислання. – К., 1994
- Гринів О. Національно-духовне відродження: історія і сучасні проблеми. – Львів, 1995.
- Історія релігії в Україні/ За ред. Колодного А. – К., 1999.
- Депортації: західні землі України кінця 30-х - початку 50-х років. Документи, матеріали, спогади. – К., 2001.
- Кентій А. Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946-1956 рр.). – К., 1999.
- В.Баран Україна 1950-1960-х рр.- Львів, 1996.
- Україна: новітня історія (1945-1991). - Львів, 2003.
- Політична історія України ХХ століття - К., 2003.
- Пилипів І. Українська греко-католицька церква в «катакомбах». – Тернопіль, 2005.
- Шаповал Ю. Україна 20-50 хх років. Сторінки ненаписаної історії. – К., 1993.
- Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст.- К., 2000.
- Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцем Львів, 1996.
- Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х рр. ХХ ст. – Львів, 2000.
- Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. ХХ ст.). – Чернівці, 2002.
- Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. ХХ ст.). – Чернівці, 2002.
- Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. – К., 2002.
- Пащенко В.О. Греко-католики в Україні: від 40 років ХХ ст. до наших днів.- Полтава, 2002.
- Україна: друга половина ХХ століття: Нариси історії. -К., 1997.
- Українська греко-католицька церква.- Львів, 1992.
- Марчук В. Українська греко-католицька церква: історичний нарис. – Івано-Франківськ, 2001.
- Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989) //Ковчег: Збірник статей з церковної історії.-Ч. 1.-Львів, 1993.

Методичні поради

Висвітліть історіографію проблеми. Проаналізуйте спроби порозуміння УГКЦ і радянської адміністрації. Чому вони були невдалими? Дослідіть причини, хід Львівського

собору. Яку мету переслідував тоталітарний режим ліквідовуючи УГКЦ. Капелани в УПА. Перехід УГКЦ у підпілля.

Наступ на церкву, який розпочався після XX з'їзду КПРС. Безпосередня атака на церкву розпочалася прийняттям секретної постанови ЦК КПРС від 4 жовтня 1958р. про недоліки атеїстичної пропаганди. Чому? Рада у справах РПЦ у червні 1959р. надіслала в усі союзні республіки інструктивний лист (про що в ньому йшлося?) У храмах і на квартирах прихожан проводилися обшуки, священикам відмовляли у прописці за місцем проживання, віруючі звільнялися з роботи через їх релігійні переконання (наведіть приклади). кампанія громадянської непокори навколо закриття Почаївської лаври. Проаналізуйте постанову "Про посилення контролю за виконанням законодавства про культури". Чому незважаючи на колосальний тиск держави, церква не відмирала? На початку 60-хрр. активізувалося переслідування євангельських християн-баптистів, адвентистів сьомого дня, представників інших сект. Активізація наступу на церкву пов'язувалася, насамперед, з прийняттям нової програми КПРС. Чому? Компартійні ідеологи зробили спроби підмінити релігійні звичаї і традиції святами й ритуалами радянського походження. Які? Доведіть, що у своїй антирелігійній роботі компартійно-радянський апарат постійно спирався на КДБ. У вузах було запроваджено курс "Основи наукового атеїзму".

Висвітліть вид дисиденства – релігійне. Які ідеї відстоювало духовенство. Прослідкуйте етапи переслідування духовенства і вірних. 28 вересня 1978 р. ЦЕНТР видав секретний наказ № 00122 «Про заходи посилення агентурно-оперативної роботи в боротьбі із збільшеною активністю зарубіжних центрів клерикалізму і ворожих елементів серед церковників і сектантів». Одним з об'єктів довготривалої розробки було т.з. підпілля уніату, тобто заборонена на території СРСР Українська Греко-католицька церква і її структури за кордоном.

УГКЦ у катакомбний період. В.Романюк, І.Гель: історичні портрети. Дисидентський Християнський комітет із захисту прав віруючих, що складався всього з 4 чоловік (Якунін, Капітанчук, Гайнов, Хайбуллін).

Операції КДБ проти зарубіжних релігійних організацій. У резиденціях ПГУ за кордоном існував спеціальний відділ «Емігранти», співробітники якого відстежували діяльність російського зарубіжжя, зазвичай вельми нешкідливу (чаювання, літературні вечори) і посилали звіти про виконану роботу в ЦЕНТР.

Запитання для самоконтролю:

1. Спроби порозуміння УГКЦ і радянської адміністрації.
2. Причини, хід Львівського собору. Яку мету переслідував тоталітарний режим ліквідовуючи УГКЦ? Капелани в УПА.
3. Перехід УГКЦ у підпілля.
4. Релігійне дисиденство.
5. Які ідеї відстоювало духовенство?
6. Назвіть етапи переслідування духовенства і вірних.

Семінар 3. Ідеологія та культура доби «застою». "Радянський народ як нова історична спільність".

1. Історіографія проблеми.

2. Причини зародження шестидесятництва. Особливості українського шестидесятництва. Відлига в українській літературі у мистецтві, музиці, театрі.
3. Ідеологія доби «застою».
4. Розгортання русифікації. Проблеми української освіти. Наростання ресталінізації в українській культурі.

Рекомендована література

- Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960—80-х років. — Київ, 1995. — 224 с.
- Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х рр. ХХ ст.). — Київ, 1994. — 222 с.
- Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х - 80-ті рр. ХХ ст.).- К., 2000.
- Зайцев Ю. Антирежимний рух (1956-1991) // Львів: Історичні нариси. — Львів: Інститут українознавства, 1996.
- Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) – К., 1999.
- Батенко Т. Нариси з історії українського руху опору кінця 50-х - поч. 90-х рр. – Л 1999.
- Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні (друга пол. 50-х – 80-і рр. ХХ ст.) – К., 2000.
- Веденєєв Д., Шевченко С. Українські Соловки. – К., 2001.
- Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х рр. ХХ ст. – Львів, 2000.
- Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. ХХ ст.). – Чернівці, 2002.
- Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: сер. 1950-х – початок 1990-х рр. – К., 1998.
- Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. – К., 2002.
- Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст.- К., 2000.
- Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцем Львів, 1996.
- В.Баран Україна 1950-1960-х рр.- Львів, 1996.
- Україна: новітня історія (1945-1991). - Львів, 2003.
- Політична історія України ХХ століття - К., 2003.
- Калакура Я.С. Українська історіографія. Курс лекцій. – К., 2004.
- Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: сер. 1950-х – початок 1990-х рр. – К., 1998.
- Українська інтелігенція під судом КГБ: Матеріали процесів В. Чорновола, М. Масютка, М. Озерного та їм Сучасність, 1970.
- Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х рр. ХХ ст.). — Київ, 1994. — 222 с.
- Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х - 80-ті рр. ХХ ст.).- К., 2000.
- Зайцев Ю. Антирежимний рух (1956-1991) // Львів: Історичні нариси. — Львів: Інститут українознавства, 1996.
- Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) – К., 1999.

Методичні рекомендації

Визначте причини появи «шестидесятництва». Які ідеї відстоювали шестидесятники? Відзначення 100-річчя з дня народження Франка. Початок діяльності "шестидесятників" (В.Симоненко, Л.Костенко, І. Драч, М.Вінграновський, Є. Гуцало, І.Дзюба, В. Шевчук та ін.). Відбулася певна переоцінка цінностей (дослідіть). Чому був перекритий шлях до публікації творів шестидесятників? Повернулася до українських читачів забута творчість репресованих письменників і поетів 30-х рр. М.Божій, М.Дерегус, В.Касіян, К.Трохименко, О.Шовкуненко, Т.Яблонська. С.Параджанов, Ю.Ілленко, Л.Осика. Найвищим досягненням тогочасного кіномистецтва став фільм С.Параджанова "Тіні забутих предків", знятий за повістю М.Коцюбинського. Співавтором сценарію був І.Чендей, художником – Г.Якутович, оператором – Ю.Ілленко, композитором – М.Скорик. У ролі головного героя виступив молодий кіноактор І.Миколайчук. К.Данькевич, С.Людкевич, Г.Майборода, П.Майборода, Ю.Мейтус, Л.Ревуцький, А.Штогаренко. Відзначення 100-річчя з дня смерті та 150-річчя з дня народження Т. Шевченка.

Система розповсюдження самвидаву. Суспільно-політичне життя в період «застою». Порушення законності, ігнорування особистих прав і свобод людини. Засилля бюрократії. Зростання соціальної апатії населення.

Доктрина "розвинутого соціалізму". Розходження між словом і ділом. Становище в правлячій партії. Діяльність Л. Брежнєва. Прийняття Конституції УРСР (1978 р.).

Національна політика в Україні. Абсолютизація категорій "радянський народ", "зближення націй". Політика "перемішування народів". Витіснення української мови з різних сфер суспільного життя. М. Суслов. Спотворення історії українського народу. Руйнування історико-архітектурних пам'яток. Русифікація. П. Шелест. В. Щербицький.

Посилення національно-визвольного руху в 70-80-х рр. І.Дзюба "Інтернаціоналізм чи русифікація?" Діяльність Українського національного фронту. Самвидавний журнал "Воля й Батьківщина". Збірник Чорновола "Лихо з розуму". Виступ V з'їзду СПУ на оборону української мови проти русифікації (1966). Відзначення 100-річчя з дня народження Лесі Українки і В.Стефаніка (1971). Робітничі заворушення і страйки у Дніпропетровську і Дніпродзержинську. Розповсюдження підпільної преси та літератури. Поява самвидавного "Інформаційного бюлетеня". Прояви дисиденства. Українська гелсінська група. Водночас в українській радянській пресі розгорнулася боротьба проти порушень прав людини в Америці, в Західній Європі. Ця пропагандистська кампанія тривала десять років. Боротьба за права людини стала полем міжнародної ідеологічної боротьби протягом 1976-1986 рр. Це була постійна тема і українських радянських газет, і преси української діаспори, і передач радіо "Свобода".

Політичні репресії 60-80-х рр. (Б. і М. Горині, М. Руденко, О.Тихий, Ю.Бадзь, Ю. Литвин, П. Заливаха. С. Караванський, В. Мороз, М. Осадчий, В.Чорновіл, Є. Сверстюк, В.Стус, І. Дзюба, І. та Н. Світличні, І. і І. Калинці та ін.). Трагічна смерть Алли Горської, М. Сороки, В. Івасюка.

Становище в сфері культури. Вплив політики русифікації на розвиток освіти. Скорочення мережі українських шкіл. Наука. Розвиток гуманітарних наук. Становище історичної науки. Приробничі науки. Львівська історична школа І.Крип'якевича.

Література. Музика. Театр. Кіно. Культурно-освітня робота.

Запитання для самоконтролю.

1. Причини появи «шестидесятництва». Які ідеї відстоювали шестидесятники?
2. Чому був перекритий шлях до публікації творів шестидесятників?
3. Самвидав як форма інакомислення.
4. Національна політика в Україні. Абсолютизація категорій "радянський народ", "зближення націй". Політика "перемішування народів".
5. Політичні репресії 60-80-х рр.
6. Вплив політики русифікації на розвиток освіти.

Семінар 4. Стан і тенденції розвитку партійної системи України. Протистояння в українському політичному середовищі (2 год)

1. Історіографія проблеми.
2. Стан і тенденції розвитку партійної системи в незалежній Україні: порівняльна характеристика.
3. Історія політичної опозиції в Україні.

Рекомендована література

- Політична історія України. ХХ століття: У 6 т./ Редкол.: І.Ф. Курас (голова) та ін. – К., 2002
- Литвин В. Політична арена України. Дійові особи та виконавці. — К., 1994.
- Новітня історія України (1900-2000): Підручник/А. Г.Слюсаренко, В.І.Гусєв, В.П. Дрожин та ін. - К., 2000.
- Бадзьо Ю. Посягання на свободу // Голос України - 1991 . - 18 грудня.
- Лук'яненко Л. Незнищенність. - К., 2003.
- Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. — К., 1998
- Литвин В. Україна на межі тисячоліть. Історична серія «Україна крізь віки». - Т. 14. - К., 2000.
- Гришко В. Українська національна ситуація в СРСР на тлі горбачовської "перебудови" // Сучасність. — 1988. - 4.2. - С. 73-91
- Нагорна Л.П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії, - К., 1998.
- Михальченко М.І., Журавський В.С., Танчер В.В. Соціально-політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору. - К., 1997.
- Литвин В.М. Україна на межі тисячоліть (1991 - 2000 рр.). - К., 2000.
- Прокоп М. На шляху до державної самостійності (з приводу Декларації про державний суверенітет України) // Сучасність. - 1990. - 4.9. - С. 62-69.
- Постановление № 1 Государственного комитета по чрезвычайному положению в СССР // Хроніка опору. Документи, ін офіційні ма-т'еріали, свідчення преси про спробу держ. перевороту, вчиненого так званим ГКЧП у серпні 1991 року. - К., 1991.
- Енциклопедія історії України: [В 5 т.] / Ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін.; Редкол.: Смолій В.А. (голова) та ін.; [НАН України. Ін-т історії України]. – К., 2005.
- Історія України. національно–державна символіка України: Історія, традиції, сучасність: Конспект лекцій. – К., 1994.

- Подгорний С, Снегірьов В. Соціально-правова держава: історичні етапи становлення. Нова політика. – 2001. – №3.
- Політична система сучасної України: Особливості становлення, тенденції розвитку. - К.: Парламентське видавництво, 2002. - С. 7-33.
- Рудич Ф.М. Много ли власти нужно власти? (Украина в контексте трансформации политических систем в странах СНГ и Балтии, Центр, и Вост. Европы): Учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. - 2-е изд., перераб. и доп. - К.: Изд-во «Довіра», 1999. - С. 11-55.
- Політологія: Навч. посібник для вузів / Упоряд. та ред. М. Сазонова. - Харків: Фоліо, 1998. - С. 221-313.
- Шляхтун П.П. Політологія (Теорія та історія політичної науки): Підручник для студентів вищих навчальних закладів. - К.: Либідь, 2002. - С. 220-408.
- Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию: Учебник для студентов высш. учеб. заведений. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Аспект Пресс, 1998. -С. 182-289.
- Рябов СП Політологічна теорія держави: Навч. посібник для вузів. - К.: Тандем, 1996. - 240 с.
- Мухаев Р.Т. Политология: Учебник для вузов. - М.: Изд-во «ПРИОР», 1998. -С. 131-173.
- Политология для юристов: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. - М.: Юристъ, 2002. - С. 181-242.
- Политология: Хрестоматия / Сост. М.А. Василик, М.С. Вершинин. - М.: Гарда-рики, 2000.— С. 319-415; 443-558.
- Білоус А. О. Політико-правові системи: світ і Україна. - К., 2000. - 200 с.
- Политическая наука: новые направления / Пер. с англ. М.М. Гурвица, А.Л. Демчука, Т.В. Якушевой. Науч. ред. Е.Б. Шестопап. - М., 1999. - 816 с.
- Скрипнюк О.В. Соціально, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України. - К., 2000. - 600 с.
- Томенко М. Українська перспектива: історико-політологічні підстави сучасної державної стратегії.- К., 1995
- Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці. – К., 1994. – 495 с.
- Примуш М. Політико-правове регулювання діяльності політичних партій. – Д., 2001. – 338 с.
- Бойко О. Народний Рух України: від виникнення ідеї масової опозиційної організації до створення її програми // Людина і політика, 2001, № 2.
- Вишняк О. І., Шевель І. П. Дослідження і прогнозування виборів в Росії та Україні: досвід і проблеми (1990 - 1998). – К.: Стилос, 1998. – 150 с.
- Рагозин Н. Развитие партийной системы Украины // Полис. № 1, 2004.
- Процик О., Замніус В. Законодавчий процес в Україні: спроба кількісного аналізу // Часопис „Парламент”, 2003, № 1.
- Степаненко В. І. Політичні партії України: уроки розвитку. – 3б. Політичні партії в незалежній Україні: роль та місце в політичній трансформації суспільства (За ред. В. Нікітіна, В. Шумілка). – Х., 2001.
- Кынев А. В. Эффекты „Майдана”: политическая система Украины после кризиса 2004 г. // Полис, 2005, № 1.

Методичні поради

До 1990 року в Радянському Союзі єдиною „керівною і спрямовуючою політичною силою” була КПРС. Існування будь-яких інших партій де-факто унеможлиблювалося. Статус Компартії України (як частини КПРС) змінився лише у травні 1990 року, коли Політбюро ЦК КПУ прийняло рішення викласти Статті 6 і 7 Конституції УРСР в новій редакції. Тоді Стаття 6 набула такого вигляду: „Компартія України, інші політичні партії, а також профспілкові, молодіжні громадські організації та масові рухи через своїх представників, обраних до Рад народних депутатів, та в інших формах беруть участь у розробці політики Української РСР, в управлінні державними й громадськими справами”. Безумовно, це позбавило КПРС політичної монополії, легалізувало та інтенсифікувало процес утворення нових політичних структур. Дослідіть процес утворення перших політичних партій. Які причини виникнення політичних партій? Чому в політичне життя країни почали входити численні політизовані групи, угруповання, рухи, які проголошували себе партіями? Перерахуйте джерела багатопартійності.

В історико-політичному плані вивчіть цілісний процес становлення і функціонування партій в умовах незалежної України. Визначте особливості партійної системи.

Яким чином на ці процеси вплинув ідеологічний розкол в лавах самої КПРС ?

Перший етап формування політичних партій можна окреслити такими часовими межами: 1989 - 1991 роки. Охарактеризуйте його. Визначте основні шляхи утворення структур партійного типу. Доктринальний характер більшості існуючих політичних партій, які намагаються не стільки зрозуміти і врахувати особливості посттоталітарного суспільства, скільки нав'язати йому нову модель (доктрину) соціального розвитку. Програми партій мали загально-декларативні гасла, апелювали до всього народу України, аби не зменшити зону ідеологічного впливу. Якраз цим пояснюється наявність у документах різних партій та угруповань великої кількості загальнодемократичних догм. З 11 партій усі, за винятком Комуністичної партії України, вистоявали ідеї парламентської демократії і приватної власності. Щодо державного статусу України, ті ж 10 партій (за винятком КПУ) прямували до суверенітету України — або в системі співдружності, або із самостійницьким статусом. Демократична партія України, Ліберально-демократична партія України, Народна партія України, Об'єднана соціал-демократична партія. Партія демократичного виродження України, Партія Зелених України, Соціально-демократична партія України, Українська республіканська, Селянсько-демократична та Християнсько-демократична партії були одностайними у боротьбі за суверенітет, демократію, ринок, плюралізм і проти комуністичної ідеології. Після Всеукраїнського референдуму та виборів Президента виявилось, що цільові установки, на основі яких блокувалися провідні політичні сили, і власна політика Президента збіглися. Почався процес "оксамитового" одержавлення партій. Такий процес, з одного боку, спричинив розкол опозиції. У цей же період формувалася тип партійної системи, який мав елементи мультипартійності (значна кількість партій) та крайньої поляризованості (представлені крайні політичні теології: ліва — соціалістами і комуністами та права — національно-радикальними організаціями, що формувалися в 1992—93 роках).

Другий етап становлення партійної системи можна датувати 1992 - 1998 роками. Політичні партії як суб'єкти політичного процесу були виключені з системи прийняття

управлінських рішень, а їх вплив на формування державної політики було зведено до мінімуму.

На відміну від західної політичної системи, де прямо припускається партійне керівництво державою в період між виборами, українська Конституція ізолювала партії від процедури формування уряду. Як ви думаєте чому?

Основний Закон, який закріпив президентсько-парламентську форму правління, не сприяв посиленню партійного впливу на політичні процеси. Окрім цього, те, що партії, представлені в парламенті, не мали ефективних механізмів впливу на „велику політику”, заважало трансформації їх у авторитетних і політично відповідальних акторів.

Потрібно мати на увазі й те, що ідеологічність тогочасних партій мала здебільш ефемерний характер, оскільки партійна ідеологія, за винятком комуністичної, не віддзеркалювала реальних інтересів соціальних груп. Партії були нестійкими, уразливими, оскільки не мали соціальної бази. Чому?

Перехід до так званих „партій одного лідера”. Вони виявилися більш стабільними і краще пристосованими до українських умов, бо відповідали авторитарним очікуванням соціуму.

Основним здобутком цього періоду стало прийняття 1997 року нового Закону „Про вибори народних депутатів України”, котрий вводив змішану виборчу систему. Проаналізуйте його. Чому розвиток партійної системи набув дещо спотворених форм? Наприкінці 1990-х років, скориставшись тим, що у партії існував дефіцит фінансових ресурсів, на політичну арену України вийшли так звані фінансово-промислові групи (ФПГ). Яка їх роль?

Найвпливовішими в Україні наприкінці 1990-х років були групи Г. Суркіса – В. Медведчука, І. Бакая, О. Ткаченка, В. Рабиновича, а також „дніпропетровська”, „донецька”, „харківська”, „галицька” територіальні групи. Вони поділили між собою найрентабельніші галузі промисловості, контролювали найвпливовіші ЗМІ, істотно впливали на державну владу. В діяльності ФПГ, як правило, переважали дві парадигми: використання влади для набуття власності і „придбання” за власність легальних владних посад для забезпечення власного статусу. Партії (скажімо, „Громада”, та й інші) виконували роль „кишенькових” структур ФПГ. Яким чином соціально-економічна неструктурованість укр суспільства вплинула на посилення ФПГ?

Вибори до місцевих рад, які відбувалися одночасно з парламентськими, в черговий раз засвідчили слабкість організаційної структури українських партій. Чому?

Чи погоджуєтеся ви з думкою І. Степаненка, „парламентські вибори виявили такі основні риси української партійної системи: високий рівень фрагментації з максимальною розпорошеністю у центрі політичного спектру; відносну усталеність електоральних груп на лівому і правому флангах (КПУ, блок СПУ – СелПУ, НРУ); наявність на флангах „партійних двійок”: партія-лідер – партія-сателіт з приблизно однаковим співвідношенням сил (3:1) між собою: КПУ - СПУ, НРУ - „Національний фронт”; високий попит на лівоцентристську (можливо, соціал-демократичну) партію і брак відповідної пропозиції; зміцнення за НДП становища „партії влади” .

Період 1998 - 2005 років можна віднести до початку третього етапу становлення партійної системи в Україні. Встановіть особливості партійної системи. Утворення двопартійного парламенту. Чому політичні партії виявилися допоміжним елементом

політичної системи, виконуючи, в кращому випадку, роль політичної опозиції чи лобістської структури, інструменту політичного впливу, який використовують певні „політики від бізнесу”?

Чи виникають умови для наступної зміни форм взаємодії влади і громадянського суспільства? На сучасному етапі можна виділити такі характерні риси розвитку багатопартійності в Україні: мультипартійність, нечисельність партійних рядів, невизначеність соціальної бази, більшість партій створювалося не на основі консолідації навколо ідеї, локальність партійного впливу, столичність партійної діяльності, недостатня поширеність партійних структур у провінції, порівняно чітка географічна зорієнтованість партій.

Запитання для самоконтролю:

1. Які причини виникнення політичних партій?
2. Чому в політичне життя країни почали входити численні політизовані групи, угруповання, рухи, які проголошували себе партіями?
3. Перерахуйте джерела багатопартійності.
4. Проаналізуйте етапи формування політичних партій.
5. Що таке ФПГ?
6. Яким чином соціально-економічна неструктурованість українського суспільства вплинула на посилення ФПГ?
7. Чи можна погодитися з висновком експертів Національного інституту стратегічних досліджень: "Політичні партії України, як і раніше, лишаються, по суті, малочисельними угрупованнями, позбавленими підтримки населення, як і раніше, існує багатопартійність, однак багатопартійної системи немає”?

Тема 5: Державно-церковні відносини в незалежній Україні (2 год).

1. Історіографія проблеми.
2. Відновлення Української греко-католицької церкви (УГКЦ) Відродження Української автокефальної православної церкви (УАПЦ).
3. Проблема нерелігійних течій.
4. Взаємовідносини влади і церкви у кін. ХХ – початку ХХІ ст.

Рекомендована література

- Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989) //Ковчег: Збірник статей з церковної історії.-Ч. 1.-Львів, 1993.
- Мудрий С. Нарис історії церкви в Україні. – Рим-Львів, 1995.
- Панченко П. Релігійні конфесії в Україні (40-поч. 90-х рр.). – К., 1993.
- Реєнт О. Українська національна ідея і християнство. – К., 1997.
- Сергійчук В. Нескорена Церква. – К., 2001.
- Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»// Відомості Ради УРСР. - 1991. - №25. – С. 656-666.
- Андрухів І.Релігійне життя на Прикарпатті: 1944-1990. - Івано-Франківськ, 2006.
- Баран В. Україна: новітня історія України (1945-1991). – Львів, 2003.

- Бендас С. Священники-мученики, сповідники вірності. – Ужгород, 1999.
- Бондаренко В. Релігійне життя в країні: стан, проблеми, шляхи оптимізації. – Львів, 2000.
- Бойковський М. Релігійна ситуація і перспективи християнського порозуміння в українській державі// Київська Церква. – 1999. - №4. – С. 8-12.
- Українське відродження і національна церква. – Львів, 1990.
- Історія релігії в Україні/ За ред. Колодного А. – К., 1999.
- Українська греко-католицька церква.- Львів, 1992.
- Марчук В. Українська греко-католицька церква: історичний нарис. – Івано-Франківськ, 2001.

Запитання для самоконтролю:

1. Які заходи здійснювало духовенство УГКЦ для виходу із «катакомб»?
2. Чи була дієва така форма як голодування?
3. Вплив міжнародного чинника на відновлення УГКЦ?
4. Проаналізуйте процес утворення УАПЦ.
5. Яку роль відігравала держава у міжконфесійному пористоянні?
6. Релігійна ситуація в сучасній Україні і перспективи християнського порозуміння в українській державі.
7. Діяльність неорелігій в сучасній Україні.

Семинар 6. Проблеми екології та демографії у незалежній Україні (2 год)

1. Небезпека у демографічній площині.
2. Чорнобиль як соціально-економічний, суспільно-політичний, психологічний фактор української історії.
3. Заходи українських урядів у сфері екології.

Рекомендована література

- Васюта О.А. Проблеми охорони навколишнього середовища в Україні тоталітарної доби // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. Львівського Інститут українознавства НАН України на пошану професора Юрія Сливки. – 2000. – Вип. 7.
- Васюта О. А., Васюта С. 1., Філіпчук Г. Г. Екологія і політика: У 2 т. — Чернівці : Зелена Буковина, 1998.
- Смолій В. А., Беренштейн Л. Ю., Панченко П. П., Беренштейн Б. Л., Мигрин Г. П. Екологічні проблеми розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні / НАН України; Інститут історії України; Українська академія історичних наук / Валерій Андрійович Смолій (голова ред.кол.). – К., 2000.
- Ковпак Л.В. Природоохоронна політика. – В кн.: Україна: утвердження незалежної держави (1991 - 2001). – К., ВД „Альтернативи”, 2001
- Ковпак Л.В. Соціальні аспекти охорони навколишнього природного середовища // Нарис історії України ХХ століття. - К., Генеза, 2002.

Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали (Н.П.Барановська - головний упорядник, співавтор вступу та автор коментарів. Співукладачі: Н.В.Маковська, М.О.Парфененко, Є.П.Шаталіна. Співавтор вступу П.П.Панченко). – К., Наукова думка, 1996.

Васюта С.І. Постчорнобильський період в Україні: національний досвід в контексті цивілізаційних стратегій . - К., Інститут історії України НАН України. Препринт, 2001

Політична історія України. XX століття: У 6 т./ Редкол.: І.Ф. Курас (голова) та ін. – К., 2002

Ковалевская Л.А Чернобыль «ДСП». Последствия Чернобыля. - К.:Абрис, 1995.

Чорнобиль: проблеми здоров'я населення (в двох частинах). - К., ІІУ НАНУ, 1995

Барановська Н. З історії будівництва ЧАЕС// УІЖ. – 1994. – № 4.

Методичні поради:

Проаналізуйте стан наукової розробки досліджуваної проблеми. Вибух на 4-му енергоблоці Чорнобильської атомної електростанції, який переріс у трагедію мільйонів людей, став для українського суспільства шоком. Визначте її причини і передумови. Протікання аварійного процесу. Після оцінки масштабів радіоактивного забруднення стало зрозуміло, що буде потрібно робити евакуацію міста Прип'ять. Її проблеми. Чому перше офіційне повідомлення було зроблене по телебаченню лише 28 квітня під тиском обставин та міжнародної спільноти ? Аварія переросла у величезну катастрофу гуманітарного, екологічного та економічного характеру, стала великим випробуванням влади і суспільства. Для ліквідації наслідків аварії була створена урядова комісія, головою якої було призначено заступника голови Ради міністрів СРСР Бориса Євдокимовича Щербина. Її діяльність була ефективною? Долаючи її наслідки, Україна накопичила унікальний досвід, який потребує аналізу та осмислення. Чорнобильська трагедія в баченнях радянської та української інтелігенції. Проаналізуйте гуманітарні аспекти чорнобильської проблеми, її екологічні наслідки і впливи. Здійсніть комплексний аналіз медичної складової гуманітарних наслідків катастрофи. Окресліть коло морально-етичних проблем, породжених Чорнобильською катастрофою. Економічні збитки, завдані Чорнобильською катастрофою. З'ясуйте внутрішньополітичні проблеми та ефективність зусиль, спрямованих на їх вирішення. Дослідіть коло проблем зовнішньополітичного характеру, що постали перед владою та суспільством в результаті аварії. Дослідіть суспільно-політичний стан української спільноти в умовах нерозв'язаних фізико-технічних проблем, породжених закриттям ЧАЕС та перетворення "Укриття" в безпечну систему.

Музеї, пам'ятники, меморіали

Висвітліть недосконалість законодавчої влади України у сфері захисту навколишнього середовища. Соціальні аспекти охорони навколишнього природного середовища. Дослідіть діяльність природоохоронних організацій. Рух зелених. Відзвук Чорнобиля. Проблема укриття. Екологічні проблеми розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні.

Запитання для самоконтролю:

1. Визначте причини і передумови Чорнобильської катастрофи.
2. Протікання аварійного процесу.
3. Чому перше офіційне повідомлення було зроблене по телебаченню лише 28 квітня під тиском обставин та міжнародної спільноти ?
4. Проаналізуйте гуманітарні аспекти чорнобильської проблеми, її екологічні наслідки і впливи.

5. Здійснить комплексний аналіз медичної складової гуманітарних наслідків катастрофи.
6. Окреслить коло морально-етичних проблем, породжених Чорнобильською катастрофою.
7. Економічні збитки, завдані Чорнобильською катастрофою.
8. З'ясуйте внутрішньополітичні проблеми та ефективність зусиль, спрямованих на їх вирішення.

Семинар 8. Здобутки і втрати українських урядів у 2004-2011 рр. (4 год)

- 1) Шлях з Майдану: суспільно-політичний аспект.
- 2) Економічні проблеми розвитку України в XXI столітті й політична ситуація
- 3) Парламентські вибори 2006 р.
- 4) Президентські вибори 2010 р.
- 5) Внутрішньо-політичні проблеми поступу України.

Рекомендована література

Колесников А. Первый украинский. – К., 2005.

Гальчинський Ф. Помаранчева революція і нова влада. – К., 2005.

Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією / За ред. О. Гараня, О. Майбороди. – К., 2000.

Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси: В 3 т. / Ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін.; НАН України. Ін-т історії України. – Т. 3: Новітній український державотворчий процес / С.В. Кульчицький, Б.О. Парахонський. – К., 2004.

Косаківський В. Україна в XXI столітті: тягар минулого і виклик майбутньому. - Нова політика. – 2001. – №1.

Політична система сучасної України: Особливості становлення, тенденції розвитку. – К.: Парламентське видавництво, 2002. – С. 7-33.

Кынев А. В. Эффекты „Майдана”: политическая система Украины после кризиса 2004 г. // Полис. – 2005. – № 1.

Методичні поради

Висвітліть внутрішньо-політичні проблеми поступу України на сучасному етапі. Чому не перестала існувати бюрократична система, продовжують існувати попередні схеми маніпуляцій влади і зрощення з інтересами промислових груп? Чи стала влада прозорою? Чому посади отримували не за фаховими якістьми, а за політичні вподобання? Назвіть причини внутрішнього розбрату. Причини падіння авторитету президента у 1,5 рази в кінці 2005 р. Культурно-національні цінності у політиці президента. Чому не вдалося створити центральної ідеї, навколо якої згуртувалося би українське суспільство.

Скандали у новій владі: Зварич, син Ющенко, ліквідація ДАІ, корупційні скандали, невиконання передвиборчих лозунгів, некарність діючих осіб 2004 р., секретаріат президента як паралельний уряд. Меморандум про взаєморозуміння між Ющенком і Януковичем. Проаналізуйте втрати і досягнення в економічній сфері. «Ручний режим» в

економічному управлінні, використання адміністративних методів. Реприватизація. Ревальвація гривні. Паливна криза. Продовольча криза 2005 р. Вереснева відставка Порошенка і Тимошенка. Розкол «помаранчевих сил». Триумф реваншу опозиційних сил у 2006 р. Криза уряду Єханурова. Особливості передвиборчої кампанії. Результати виборів стали показовими для влади (доведіть).

«Антикризова коаліція». В.Балога. Парламентська криза 2006-2007 рр. відправка парламенту у відставку. Пародія Майдану як передвиборча кампанія.

У вересні 2008 р. коаліція припинила існування. Фінансова та економічна криза кінця 2008 р. Президентські вибори 2010 р. Перерозподіл влади. Створення нової коаліції. Проаналізуйте напрями зовнішньої політики України 2010-2012 рр. Українсько-російські взаємини. Сучасні проблеми внутрішньої політики 2010-2012 рр. Чому українські можновладці не створили умови спрямовані на поглиблення культурного самоусвідомлення громадян України, на вироблення потреби в культурі як засадничому елементі, фундаменті духовного здоров'я суспільства та особистості?

Запитання для самоконтролю.

1. Висвітліть внутрішньо-політичні проблеми поступу України в період президенства Ющенка.
2. Чому не перестала існувати бюрократична система, продовжують існувати попередні схеми маніпуляцій влади і зрощення з інтересами промислових груп?
3. Політичні скандали помаранчевих.
4. Фінансова та економічна криза кінця 2008 р.
5. Президентські вибори 2010 р. Перерозподіл влади. Створення нової коаліції. Проаналізуйте напрями зовнішньої і внутрішньої політики України 2010-2012 рр.

Тема. Контррозвідка ОУН і УПА (10 год)

Форма контролю – повідомлення.

1. Організаційна побудова та основні функції Служби безпеки ОУН.
2. Розвідувальна робота та оперативний облік в СБ ОУН.
3. Слідча робота в СБ ОУН.
4. Диверсійно-терористична діяльність.
5. Спеціальні підрозділи УПА.

Рекомендована література

Биструхін Г.С., Веденєєв Д.В. Війна в кам'яних джунглях. Міська партизанська війна як феномен збройної боротьби та спеціальної діяльності. 1945-2005 рр. Монографія. — К.: Генеза, 2006. — 512 с

Веденєєв Д.В., Биструхін Г.С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920-1945). Монографія. — К.: Генеза, 2006. — 408 с.

Веденєєв Д., Шевченко С. Українські Соловки. — К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2001. — 208 с

Веденєєв Д.В., Кучер В.І. Українці проти нацизму: політичний вимір. — Запоріжжя: «Просвіта», 2005. — 84 с

Веденєєв Д.В., Лисенко О.Є. Прояви терору і тероризму у протистоянні радянської влади та ОУН і УПА в західноукраїнському регіоні післявоєнної доби // Політичний терор і

- тероризм в Україні. XIX — XX ст. Історичні нариси [Колективна монографія]. — К.: Наукова думка, 2002. — С. 744-775.
- Веденєєв Д., Шаповал Ю. Доля Мирона Матвієйка // До новітнього українського світогляду і стратегії. — К.: Економіка і право, 2002. — С. 113-125.
- Веденєєв Д., Єгоров В. Меч і тризуб. Нотатки до історії Служби безпеки Організації українських націоналістів // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. — 1998. — № 1 -2. — С. 365-389; 2000. — №2-4. — С. 485-503.
- Веденєєв Д., Івко В. Оперативно-войсковые группы силовых структур СССР в борьбе с УПА (организация, обмундирование, вооружение) // Однострій. — 2000. — №5. — С. 18—24.
- Тинченко Я., Веденєєв Д. «Мстителі» из Черного леса // Киевские ведомости. — 2000. — 24 февраля. — С. 10.
- Шевченко С, Веденєєв Д. Разведчик «Ярема» и подпольщик «Зот» // Зеркало недели. — 2000. — №33. — С.П.
- Веденєєв Д., Шевченко С «Сова» призывала к примирению // Зеркало недели. — 2000. — 15 июля. — С. 18.
- Веденєєв Д., Шевченко С. Драма писателя и поединок спецслужб // «2000». — 2000 — 24 ноября. — С. 24.
- Веденєєв Д., Шевченко С. «Суперагент» отец Яков // «2000». — 2000. — 1 декабря. — С. 28.
- Веденєєв Д., Шевченко С. Товарищ Судоплатов преувеличивает... // «2000». — 2000. — 22 декабря. — С. 20.
- Веденєєв Д.В. Загадка Ріко Ярого // Пам'ять століть. — 2001. — №6. — С. 149-150.
- Веденєєв Д.В. Проект ОУН щодо державно-адміністративного врядування України // Галичина. — 2001. — №7. — С. 88—90.
- Веденєєв Д.В. Організаційна еволюція Служби безпеки ОУАІ (С Бандери) (1939 — початок 1950-х рр.) // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. — 2001. — Вип. ХІЛУ. — С. 188-193.
- Веденєєв Д.В. Зародження спеціальних служб руху українських націоналістів (1920-1930 рр.) // Пам'ять століть. — 2001. — №4. — С. 109-116.
- Веденєєв Д.В. Служби безпеки українських націоналістичних організацій 1920 — 1950 рр. Історіографічний нарис // Пам'ять століть. - 2003. - №1. - С59-69.
- Веденєєв Д.В. Внутрішній терор в УПА та Організації українських націоналістів в 1944-1950 рр. // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць — К.: Ін-т історії України НАН України — 2003. — Вип. 7. — С.421-429.
- Веденєєв Д.В. Структури безпеки організацій українських політв'язнів та нелегальних націонал-патріотичних осередків в Українській РСР (кін. 1940-х — поч. 1960-х рр.) // Труди Академії. — 2003. — №43. — С. 429-434.
- Веденєєв Д.В. Основні фактори політичної та оперативно-бойової обстановки, що визначили розбудову та діяльність спеціальних підрозділів УПА (1942-1945 рр.) // Київська старовина. — 2003. — №4. — С. 47-55.
- Веденєєв Д.В. Розвідувальна діяльність Української повстанської армії (1943—1945 рр.) // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць — К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. — Вип. 10. — С. 381-414.

Веденєєв Д.В. Організація військової розвідки в УПА/Українська Повстанська Армія — феномен національної історії. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. — Івано-Франківськ: Плай, 2003. — С. 79-84.

Веденєєв Д.В. Органи та війська державної безпеки СРСР у Західній Україні (1939-1941 рр.) // Державна безпека України. — 2004. — №1. — С. 154-159.

Веденєєв Д.В. Диверсійна діяльність українського повстансько-підпільного руху (1940—1950-і рр.) // Труды Академії. — 2004. — №52. — С. 351-358.

Веденєєв Д.В. Погляди українських націоналістів на проблеми державотворення (післявоєнний період) // Наукові записки ІПЕНД НАНУ. - 2004. - Вип. 26. - С.69-89.

Веденєєв Д.В. Органи та війська державної безпеки СРСР у Західній Україні (1939-1941 рр.) // Державна безпека України. — 2004. — №1. — С. 154-159.

Веденєєв Д. Розвідувальна діяльність підпілля Організації українських націоналістів у Західній Україні в 1939-1941 роках // Наукові записки ІПЕНД НАНУ. — 2005. — Вип. 28. — С.186-203.

Веденєєв Д.В. Погляди Організації українських націоналістів на місце і роль органів безпеки в Українській самостійній соборній державі (1940—1941 рр.) // Концептуальні засади забезпечення державної безпеки України. Матеріали науково-практичної конференції 29 червня 2004 р. — К.: Видавництво Національної академії СБ України, 2004. — С. 62-65.

Запитання для самоконтролю.

1. Визначте історичні типи і типологічні риси спеціальних підрозділів ОУН та УПА.
2. Дайте характеристику формам і методам СБ.
3. Проаналізуйте провідні напрями діяльності спеціальних підрозділів.
4. Дайте характеристику розбудові системи спецрозділів, їх організаційну структуру.
5. Дослідіть розвідувальну роботу та оперативний облік в СБ ОУН. Які існували перешкоди?
6. Визначте характерні риси організації конспірації і контролю за її дотриманням. Чому диверсійно-терористична діяльність була превалюючою?
7. Дайте характеристику особому складу підрозділів. Дайте оцінку професійному навчанню і вихованню. Проаналізуйте програми вишколів.
8. Прослідкуйте контакти і співробітництво з урядовими колами та спеціальними службами іноземних держав, визначте провідні напрями такого співробітництва.
9. Порівняйте український мілітарний рух із європейськими аналогами. Дайте оцінку спеціальним підрозділам ОУН і УПА.

Тема. УРСР в системі міжнародних відносин у 1945-1964 рр. (4 год)

Форма контролю – Повідомлення.

1. УРСР на міжнародній арені у повоєнне десятиліття.
2. Міжнародне становище України в період хрущовської «відлиги».

Рекомендована література

Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. — К., 2000.

- Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцем. – Львів, 1996.
- Пихоя Р.Г. Советский Союз: история власти. 1917 -1991.– Новосибирск, 2002.
- Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960—80-х років. — Київ, 1995. — 224 с.
- Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х рр. ХХ ст.). — Київ, 1994. — 222 с.
- Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) – К., 1999.
- Барсуков Н. Обратная сторона "оттепели": (Историко-документальный очерк) // Кентавр. – 1993. – № 4.
- Баран В. Україна 1950-1960-х рр. – К., 1998.
- Медведев Р. Н.С. Хрущев: политическая биография. – М., 1990.
- Загладин й В, История успехов й неудач советской дипломатии. - М., 1990.
- Українська РСР на міжнародній арені: Зб. док і матер. 1944–1961. – К., 1963.

Методичні рекомендації

Посилення ролі Радянського Союзу на завершальному етапі Другої світової війни призвело до поновлення на початку 1944 р. участі України в міжнародних відносинах. Назвіть причини. Чим обумовлювалося рішення про створення в УРСР зовнішньополітичного відомства?

До компетенції Президії Верховної Ради Української РСР і республіканського уряду віднесено дещо ширші повноваження, зокрема представництво у міжнародних відносинах. Українська РСР стала однією з держав-засновниць Організації Об'єднаних Націй, стала членом її важливих спеціалізованих установ: ЮНЕСКО, МАГАТЕ (міжнародного агентства з атомної енергії), ЮНІДО (організації з питань промислового розвитку), МОП (міжнародної організації праці). Були засновані постійні представництва України при ООН у Нью-Йорку, при відділеннях ООН у Женеві та Парижі (встановіть хронологію). Постійна особиста участь представників і делегацій України в діяльності асамблей, конгресів і конференцій ООН, міжнародних організацій, асоціацій, об'єднань та інших міжнародних форумів мала важливе значення для розширення міжнародних зв'язків. Починаючи із середини 1940-х рр., Україна постійно брала участь і в міжнародно-договірних відносинах, підписавши майже 170 міжнародних угод (зокрема...). Але двосторонні міжнародні договори й угоди Україна фактично не укладала, тому що на двосторонній основі політичні, зовнішньоторговельні, правові й інші відносини з іноземними державами здійснювали виключно відповідні органи Союзу РСР. Хоча на території України, які відомо, функціонували окремі іноземні консульства. Але, як відомо, їх акредитовано при Міністерстві закордонних справ СРСР, а не при Міністерстві закордонних справ Української РСР. Також Україна не обмінювалася дипломатичними і консульськими представництвами з жодною країною світу. Як Ви думаєте чому?

Доведіть, що Українська РСР була позбавлена можливості здійснювати безпосередні дипломатичні і консульські відносини з іноземними державами. Хоча, згідно ст. 74 Конституції Української РСР, республіка мала право на встановлення своїх

представництв на консульському рівні в окремих державах, а також – при міжнародних організаціях.

Постанова політбюро ЦК КП(б)У й указ президії Верховної Ради УРСР про утворення наркомату закордонних справ України з'явилися ще 5 лютого 1944 р. Першим наркомом став номенклатурний драматург і громадський діяч О.Корнійчук. На таке призначення вплинула, мабуть, московська синекура Корнійчука: з 1943 р. він вважався одним з численних заступників наркома закордонних справ СРСР В.Молотова.

Чому контакти на посадовому або побутовому рівні між громадянами СРСР та іноземцями теж були фактично заборонені?

Реальні зв'язки України з іншими країнами в галузі економічних відносин розвивалися здебільшого по лінії Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ). У цих зв'язках Україна виступала як частина Радянського Союзу (доведіть). Інтеграційні процеси між зовнішнім (країни Центрально-Східної Європи) і внутрішнім (союзні республіки) поясами радянської імперії відбувалися з мінімальним впливом світового ринку. Будучи адміністративно спрямовуваними з Москви, вони нерідко набували патерналістського забарвлення. Кремль старався зміцнювати свою імперію не тільки силовими, але й економічними засобами. У таких випадках підприємствам, розташованим на території України, нав'язувалися економічно не вигідні умови співробітництва.

Проаналізуйте реакцію української передової громадськості на придушення повстання в Будапешті.

Запитання для самоконтролю

1. Висвітліть місце УРСР на міжнародній арені у повоєнне десятиліття. Чим обумовлювалося рішення про створення в УРСР зовнішньополітичного відомства?
2. Міжнародне становище України в період хрущовської «відлиги»
3. Доведіть, що Українська РСР була позбавлена можливості здійснювати безпосередні дипломатичні і консульські відносини з іноземними державами.
4. В які міжнародні організації вступила УРСР?
5. Чому контакти на посадовому або побутовому рівні між громадянами СРСР та іноземцями теж були фактично заборонені?

Тема. Реферати-повідомлення по В.Стусу, В.Симоненку, Ліні Костенко, І. Дзюбі та ін. шестидесятниках (4 год)

Форма контролю – прес-конференція

Рекомендована література

Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960—80-х років. — Київ, 1995. — 224 с.

Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х рр. XX ст.). — Київ, 1994. — 222 с.

Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х - 80-ті рр. XX ст.).- К., 2000.

Зайцев Ю. Антирежимний рух (1956-1991) // Львів: Історичні нариси. — Львів: Інститут українознавства, 1996.

- Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) – К., 1999.
- Батенко Т. Нариси з історії українського руху опору кінця 50-х - поч. 90-х рр. – Л 1999.
- Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні (друга пол. 50-х – 80-і рр. ХХ ст.) – К., 2000.
- Ведєнєєв Д., Шевченко С. Українські Соловки. – К., 2001.
- Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х рр. ХХ ст. – Львів, 2000.
- Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. ХХ ст.). – Чернівці, 2002.
- Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: сер. 1950-х – початок 1990-х рр. – К., 1998.
- Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. – К., 2002.
- Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст.- К., 2000.
- Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцем Львів, 1996.
- В.Баран Україна 1950-1960-х рр.- Львів, 1996.
- Україна: новітня історія (1945-1991). - Львів, 2003.
- Політична історія України ХХ століття - К., 2003.
- Калакура Я.С. Українська історіографія. Курс лекцій. – К., 2004.

Методичні поради

Характеристика та оцінка історичної особи – специфічне уміння, різновид оціночних умінь, які розвиваються протягом всього навчання історії з поступовим ускладненням.

Розвиток цього вміння здійснюється за допомогою:

1. Читання літератури про історичну особу з відокремленням основних критеріїв оцінки і пунктів характеристики.
2. Рішення проблемних завдань про діяльність історичних осіб, що пов'язані з різними оцінками їх діяльності.
3. Складання плану-оцінки історичної особи.
4. Підготовки повідомлень (рефератів) про історичну особу.
5. Узагальнюючих характеристик при закінченні вивчення теми.
6. Написання творів-мініатюр при узагальненні матеріалу.

У методиці поширена така структура характеристики й оцінки історичної особи:

1. Історичні умови і вплив суспільного середовища на формування поглядів. Життєві цілі людини.
2. Риси характеру особи, їх залежність від виховання, ідеалів суспільства того часу. Якості особистості, які допомагали або перешкоджали досягненню мети й вирішенню історичних завдань, висунутих тогочасним суспільством.
3. Зв'язок між цілями і можливостями діяльності.
4. Засоби, що застосовувалися для досягнення мети.
5. Значення і роль в історії за результатами діяльності, значенням для певної людської спільності (племені, народу), впливом на подальший перебіг подій, впливом його прикладу на інших людей.

6. Власне ставлення до історичної особи з урахуванням цілей, мотивів, засобів і результатів досягнення мети з погляду людини того часу.

Прес-конференція розвиває активність, пошукові здібності, вміння розкривати суть певної проблеми, стисло і коротко висвітлювати її, конкретно відповідати на поставлені питання. Вона вчить самостійно здобувати знання.

Розпочинається зі вступного слова викладача, де він висвітлює історичну обстановку, що стосується теми, оголошує її, мету і проблему, над якою працюватимуть студенти. Потім представляє учасників конференції.

Обов'язковим для присутніх на прес-конференції є ведення конспектів. Потім виступають доповідачі, а кореспонденти дають запитання.

Після виступів слово надається експертам, які рецензують виступи за такими показниками:

- а) готовність;
- б) активність;
- в) наявність наочності;
- г) реклама;
- г) політична грамотність.

Далі йде обговорення проблеми. Заключним етапом може бути бесіда, складання таблиці.

Тема. Міжнародна спільнота на захист українських дисидентів (6 год)

Форма контролю – Повідомлення.

Рекомендована література

Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х рр. ХХ ст. – Львів, 2000.

Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. ХХ ст.). – Чернівці, 2002.

Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: сер. 1950-х – початок 1990-х рр. – К., 1998.

Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. – К., 2002.

Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст.- К., 2000.

Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцем Львів, 1996.

В.Баран Україна 1950-1960-х рр.- Львів, 1996.

Україна: новітня історія (1945-1991). - Львів, 2003.

Політична історія України ХХ століття - К., 2003.

Лук'яненко Л. Не дам загинуть Україні! —Київ, 1994.

Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників. — Київ, 1991.

Лук'яненко Л. "За Україну, за її волю..."—Київ, 1991.

Лук'яненко Л. Вірую в Бога і в Україну. — Київ, 1991.

Статутіві принципи Українського національного фронту (Проект) // Визвольний шлях. — 1970.— Кн. 2.— С. 146—149.

- Українські юристи під судом КГБ. — Мюнхен: Сучасність, 1968.
- Програмові вимоги Українського Національного Фронту (Проект) // Воля і Батьківщина. — 1965. — 4.5. — С.6-14.
- Мороз В. Шістдесяті роки в Україні // Всесвіт.-1993.-№9-10, 11-12.
- Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960—80-х років. — Київ, 1995. — 224 с.
- Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х рр. ХХ ст.). — Київ, 1994. — 222 с.
- Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х - 80-ті рр. ХХ ст.).- К., 2000.
- Зайцев Ю. Антирежимний рух (1956-1991) // Львів: Історичні нариси. — Львів: Інститут українознавства, 1996.
- Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) – К., 1999.
- Батенко Т. Нариси з історії українського руху опору кінця 50-х - поч. 90-х рр. – Л 1999.
- Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні (друга пол. 50-х – 80-і рр. ХХ ст.) – К., 2000.
- Ведєнєєв Д., Шевченко С. Українські Соловки. – К., 2001.
- Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація. - Мюнхен. - 1968.
- В. Чорновіл. Твори: У 10-ти т. - Т. 3.

Тема. Національне питання в СРСР у 60-70 х рр.(6 год)

Форма контролю - Дискусія

1. Культурно-національна політика у період хрущовської відлиги.
2. Наступ на національні права українців у період «застою».

Рекомендована література

- Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст. – К., 2000.
- Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцев. – Львів, 1996.
- Пихоя Р.Г. Советский Союз: история власти. 1917 -1991.-Новосибирск, 2002.
- Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960—80-х років. — Київ, 1995. — 224 с.
- Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х рр. ХХ ст.). — Київ, 1994. — 222 с.
- Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) – К., 1999.
- Барсуков Н. Обратная сторона "оттепели": (Историко-документальный очерк) // Кентавр. – 1993. – № 4.
- Баран В. Україна 1950-1960-х рр. – К., 1998.
- Медведєв Р. Н.С. Хрущов: политическая биография. – М.,1990.

Методичні поради

Доведіть, що «відлига» не згорнула русифікаторську політику Москви. Дайте оцінку дискусії про вивчення української мови в школі. Прослідкуйте баталії навколо проекту реформи освітньої системи. Чому на Верховній Раді УРСР, яка приймала закон про освіту в квітні 1959 р., мовне питання не обговорювалося? Варіанти тези № 19.

Чому в мережі українських шкіл російська мова залишалася обов'язковим предметом? Прослідкуйте статистику зростання кількості шкіл з російською мовою викладання. Протилежність цієї динаміки вказує на русифікацію освіти, але не визначає її масштабів. Більшість українських шкіл були невеликими, переважно сільськими. Російські школи працювали головним чином у містах і нерідко налічували по тисячі і більше учнів.

Прослідкуйте курс на асиміляцію неросіян, який проводився нерішуче і непослідовно, дістав поштовх після XXII з'їзду КПРС, який прийняв нову програму КПРС. Дайте їй оцінку.

Великий суспільний резонанс мала конференція з питань культури української мови, організована Київським державним університетом ім.Т.Шевченка та Інститутом мовознавства АН УРСР у лютому 1963 р. Проаналізуйте доповіді і ухвали. Учасники конференції поставили питання про те, щоб навчання в Україні було переведене на українську мову - від дошкільних установ до вузів, щоб ця мова була пануючою в діловодстві, щоб кіностудії творили кінофільми цією мовою, а фільми інших республік перекладалися на українську мову, щоб видавництва видавали наукові твори здебільшого рідною мовою. Чому радянське керівництво не дослухалося до їх думки?

Чи сталися в ідеології "застійної" доби якісні зміни порівняно з попереднім періодом? Радянське суспільство завжди трималося на ідеології в усіх своїх зрізах - політичному, економічному, культурному і побутовому. Тому Кремль маскував корекції в ідеології, які виникали при зміні політичного курсу (наприклад, більш лояльне ставлення до релігії в добу пізньої сталінщини). Ідеологія в своїй основі мала бути незмінною. Разом з тим державна партія була зобов'язана "творчо розвивати" марксизм-ленінізм відповідно до викликів часу. Такий обов'язок покладався на партійні з'їзди. Теоретичні новації мусили міститися у звітній доповіді ЦК, з якою звертався до з'їзду генеральний секретар Центрального комітету. У добу Л.Брежнєва державна партія святкувала "серйозні" за строками ювілеї приходу до влади - 50-річчя у 1967 р. і 60-річчя у 1977 р. Коли святкувалися ці ювілеї, в СРСР і поза його межами постійно виникало питання: як вписати радянську добу і радянський лад в контекст всесвітньої історії? Чому оголошена в середині 30-х рр. перемога соціалізму не матеріалізується на початку 70-х рр. у перемозі комунізму? Спічрайтери Л.Брежнєва прагматично підійшли до колізії, що виникла, і поставили між соціалізмом та комунізмом ще один історичний етап. Щоб дати йому назву, вони скористалися випадковою ремаркою В.Леніна про розвинутий соціалізм. Що таке розвинутий соціалізм? "Радянський народ як нова історична спільність"

Дайте оцінку тезі про радянський народ, що увійшла до звітної доповіді Л.Брежнєва на XXIV з'їзді КПРС у 1971 р. і до постанови ЦК КПРС з приводу 50-річчя заснування Радянського Союзу в 1972 р. Чому вона була зручною у пропагандистському вжитку? Аналізуючи ідеологічний конструкт "радянський народ як нова історична спільність", Мирослав Прокоп у 1976 р. зазначав, що він є ширмою для політики державної та етнічної уніфікації СРСР (доведіть).

Дискусія – це широке публічне обговорення якогось спірного питання. Сприяє розвитку критичного мислення, визначає власну позицію, формує навички відстоювання власної думки, поглиблює теоретичні знання. Дискусія може виступати як метод

засвоєння знань, закріплення їх і вироблення вмінь і навичок, як метод розвитку психічних функцій, творчих здібностей і особистих якостей студентів, метод стимуляції і мотивації навчання.

Основні засади:

- постановка дискусійного питання, неоднозначного за суттю.
- Не повинно звучати питання: Хто правий? А хто ні?
- У центрі уваги має бути перебіг подій і явищ: Що було б можливе?
- Висловлювання учнів у руслі поставленої дискусійної проблеми.
- Учитель виправляє помилки.
- Усі твердження повинні супроводжуватися аргументацією.
- Дискусія може закінчуватися як консенсусом, так і розбіжністю поглядів.

Основні правила дискусії

1. Всі відкрито висловлюють думки.
2. Всі точки зору беруться до уваги.
3. Слухайте інших, не перебиваючи.
4. Не говоріть надто довго і часто.
5. Говорить лише одна особа, решта – слухає.
6. Прагніть позитивних ідей та стосунків.
7. Не піддавайте критиці себе та інших.
8. Незгоди й конфлікти щодо ідей не можна спрямовувати на конкретну особу.
9. організаційна завершеність дискусії: створення проблемної ситуації – її обговорення – прийняття узгодженого рішення – підбиття підсумків.

Тема. Правозахисний рух в Україні в період «застою»(4 год)

Форма контролю - Повідомлення

1. Зародження правозахисного руху в Україні, його особливості.
2. Наступ радянської тоталітарної системи на правозахисників. Судові і позасудові переслідування.

Рекомендована література

- Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х рр. ХХ ст. – Львів, 2000.
- Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. ХХ ст.). – Чернівці, 2002.
- Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: сер. 1950-х – початок 1990-х рр. – К., 1998.
- Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. – К., 2002.
- Грицак Я.І. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст. – К., 2000.
- Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцев. – Львів, 1996.
- В.Баран Україна 1950-1960-х рр. – Львів, 1996.
- Політична історія України ХХ століття - К., 2003.
- Лук'яненко Л. Не дам загинуть Україні! —Київ, 1994.

- Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників. — Київ, 1991.
- Лук'яненко Л. "За Україну, за її волю..."—Київ, 1991.
- Лук'яненко Л. Вірую в Бога і в Україну. — Київ, 1991.
- Статутіві принципи Українського національного фронту (Проект) // Визвольний шлях. — 1970. — Кн. 2.— С.146-149.
- Програмові вимоги Українського Національного Фронту (Проект) // Воля і Батьківщина. — 1965. — 4.5. — С.6-14.
- Мороз В. Шістдесяті роки в Україні // Всесвіт. —1993. — №9-10, 11-12.
- Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960—80-х років. — Київ, 1995. — 224 с.
- Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х рр. ХХ ст.). — Київ, 1994. — 222 с.
- Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х - 80-ті рр. ХХ ст.).— К., 2000.
- Зайцев Ю. Антирежимний рух (1956-1991) // Львів: Історичні нариси. — Львів: Інститут українознавства, 1996.
- Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) — К., 1999.
- Батенко Т. Нариси з історії українського руху опору кінця 50-х - поч. 90-х рр. — Л 1999.
- Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні (друга пол. 50-х – 80-і рр. ХХ ст.) — К., 2000.
- Ведєнєєв Д., Шевченко С. Українські Соловки. — К., 2001.
- Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація. — Мюнхен. — 1968.

Методичні поради

Підписання 1 серпня 1975 р. Радянським Союзом Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі означало, що Кремль формально погоджувався з нормами про додержання прав людини і визнавав політичні свободи. Додержання або недодержання цих прав і свобод ставало питанням не тільки внутрішньої, але й міжнародної політики. Спираючись на міжнародні гарантії, дисиденти могли тепер відкрито відстоювати право на інакомислення. Чому підписавши Гельсінські угоди, СРСР не дотримувався гуманітарних статей Заключного акта? Визначте масштаби "профілакування".

У травні 1976 р. академік А.Сахаров скликав прес-конференцію, на якій оголосив про створення Групи сприяння виконанню Гельсінських угод у СРСР. Установчий документ Московської Гельсінської групи (МГГ) підписали 11 російських дисидентів - О.Боннер, О.Гінзбург, П.Григоренко, А.Марченко, Ю.Орлов та ін. Услід за московською правозахисною групою в листопаді 1976 р. утворилася Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод, або скорочено - Українська Гельсінська група (УГГ). Через два тижні гельсінська група була організована в Литві, у січні 1977 р. - в Грузії, у квітні 1977 р. - у Вірменії. Визначте специфіку УГГ? Проаналізуйте напрямки діяльності УГГ.

Правозахисники ретельно дотримувалися норм легальної діяльності, але слідчі з ними не церемонилися (доведіть). На які провокації йшла радянська влада(наприклад, підкидали зброю, американські долари, порнографічні листівки)?

Після виїзду за кордон Л.Плюща, П.Григоренка і Н.Строкатої-Караванської було створено Закордонне представництво УГГ. Чим воно займалося? Прослідкуйте

хронологію судових переслідувань учасників УГГ. Охарактеризуйте табірні умови життя. Яким чином правозахисники продовжували свою діяльність за ґратами?

Запитання для самоконтролю

1. Передумови зародження правозахисного руху в Україні.
2. Українська Гельсінська група. Проаналізуйте напрямки діяльності УГГ.
3. Прослідкуйте хронологію судових переслідувань учасників УГГ.
4. Охарактеризуйте табірні умови життя. Яким чином правозахисники продовжували свою діяльність за ґратами?

Тема. Історична галерея українських дисидентів (6 год)

Форма контролю – прес-конференція

І. Дзюба

В. Чорновіл

Л. Лук'яненко

В. Мороз

Л. Плюш

П. Григоренко

М. Руденко

З. Красівський

І. Кандиба

Світличні

Ю. Литвин

В. Стус

Рекомендована література

Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50-х рр. ХХ ст. – Львів, 2000.

Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40-50-ті рр. ХХ ст.). – Чернівці, 2002.

Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: сер. 1950-х – початок 1990-х рр. – К., 1998.

Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. – К., 2002.

Грицак Я.І. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст.- К., 2000.

Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцем Львів, 1996.

В. Баран Україна 1950-1960-х рр.- Львів, 1996.

Україна: новітня історія (1945-1991). - Львів, 2003.

Політична історія України ХХ століття - К., 2003.

Лук'яненко Л. Не дам загинуть Україні! —Київ, 1994.

Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників. — Київ, 1991.

Лук'яненко Л. "За Україну, за її волю..."—Київ, 1991.

Лук'яненко Л. Вірую в Бога і в Україну. — Київ, 1991.

Статутіві принципи Українського національного фронту (Проект) // Визвольний шлях. — 1970.— Кн. 2.— С. 146—149.

Українські юристи під судом КГБ. — Мюнхен: Сучасність, 1968.

Програмові вимоги Українського Національного Фронту (Проект) // Воля і Батьківщина. — 1965. — 4.5. — С.6-14.

Мороз В. Шістдесяті роки в Україні // Всесвіт.-1993.-№9-10, 11-12.

Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960—80-х років. — Київ, 1995. — 224 с.

Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х рр. ХХ ст.). — Київ, 1994. — 222 с.

Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х - 80-ті рр. ХХ ст.)- К., 2000.

Зайцев Ю. Антирежимний рух (1956-1991) // Львів: Історичні нариси. — Львів: Інститут українознавства, 1996.

Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) – К., 1999.

Батенко Т. Нариси з історії українського руху опору кінця 50-х - поч. 90-х рр. – Л 1999.

Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні (друга пол. 50-х – 80-і рр. ХХ ст.) – К., 2000.

Веденєєв Д., Шевченко С. Українські Соловки. – К., 2001.
Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація. – Мюнхен. - 1968.

Прес-конференція розвиває активність, пошукові здібності, вміння розкривати суть певної проблеми, стисло і коротко висвітлювати її, конкретно відповідати на поставлені питання. Вона вчить самостійно здобувати знання.

Розпочинається зі вступного слова викладача, де він висвітлює історичну обстановку, що стосується теми, оголошує її, мету і проблему, над якою працюватимуть студенти. Потім представляє учасників конференції.

Обов'язковим для присутніх на прес-конференції є ведення конспектів. Потім виступають доповідачі, а кореспонденти дають запитання.

Після виступів слово надається експертам, які рецензують виступи за такими показниками:

- а) готовність;
- б) активність;
- в) наявність наочності;
- г) реклама;
- г) політична грамотність.

Далі йде обговорення проблеми. Заключним етапом може бути бесіда, складання таблиці.

Характеристика та оцінка історичної особи – специфічне уміння, різновид оціночних умінь, які розвиваються протягом всього навчання історії з поступовим ускладненням.

Розвиток цього вміння здійснюється за допомогою:

1. Читання літератури про історичну особу з відокремленням основних критеріїв оцінки і пунктів характеристики.
2. Рішення проблемних завдань про діяльність історичних осіб, що пов'язані з різними оцінками їх діяльності.
3. Складання плану-оцінки історичної особи.
4. Підготовки повідомлень (рефератів) про історичну особу.
5. Узагальнюючих характеристик при закінченні вивчення теми.
6. Написання творів-мініатюр при узагальненні матеріалу.

У методиці поширена така структура характеристики й оцінки історичної особи:

1. Історичні умови і вплив суспільного середовища на формування поглядів. Життєві цілі людини.
2. Риси характеру особи, їх залежність від виховання, ідеалів суспільства того часу. Які якості особистості, які допомагали або перешкождали досягненню мети й вирішенню історичних завдань, висунутих тогочасним суспільством.
3. Зв'язок між цілями і можливостями діяльності.
4. Засоби, що застосовувалися для досягнення мети.
5. Значення і роль в історії за результатами діяльності, значенням для певної людської спільності (племені, народу), впливом на подальший перебіг подій, впливом його прикладу на інших людей.

6. Власне ставлення до історичної особи з урахуванням цілей, мотивів, засобів і результатів досягнення мети з погляду людини того часу.

Тема. Загострення національного питання в УРСР у другій половині 80-х рр. (10 год)

Форма контролю- повідомлення

1. Загострення національного питання в УРСР у другій половині 80-х рр.
2. Формування національних громадських організацій та об'єднань.

Рекомендована література

Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) – К., 1999.

Політична історія України. XX століття: У 6 т./ Редкол.: І.Ф. Курас (голова) та ін. – К., 2002

Гришко В. Українська національна ситуація в СРСР на тлі горбачовської "перебудови" // Сучасність. — 1988. - 4.2. - С. 73-91

Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960—80-х років. — Київ, 1995. — 224 с.

Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х рр. XX ст.). — Київ, 1994. — 222 с.

Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х - 80-ті рр. XX ст.).- К., 2000.

Зайцев Ю. Антирежимний рух (1956-1991) // Львів: Історичні нариси. — Львів: Інститут українознавства, 1996.

Батенко Т. Нариси з історії українського руху опору кінця 50-х - поч. 90-х рр. – Л 1999.

Данилюк Ю., Бажан О. Опозиція в Україні (друга пол. 50-х – 80-і рр. XX ст.) – К., 2000.

Веденєєв Д., Шевченко С. Українські Соловки. – К., 2001.

Грицак Я.І. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. – К., 2000.

Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.) – К., 1999.

Особливості перебудови в Україні

1. Процеси реформування відбувалися повільніше, ніж у центрі та в інших республіках.

2. Відбудовчим процесам чинив сильний опір партійно-державний апарат на чолі з В. Щербицьким.

3. На здійснення перебудови великий вплив мала катастрофа на Чорнобильській АЕС у квітні 1986 р.

4. Складність перебудови полягала в тому, що в республіці з'явилися політичні сили, які, не беручи до уваги конкретних обставин, прагнули якнайшвидше її здійснити. Не маючи чіткої програми виходу України з економічної кризи, зосередили свою діяльність на політичній боротьбі проти компартії України. Ця боротьба не сприяла консолідації українського народу для здійснення перебудови.

5. Перебудова в Україні гальмувалася економічною, політичною і духовною залежністю від центру.

6. Процеси перебудови відбувалися без кровопролиття, яке сталося в Прибалтиці, Грузії, Азербайджані, Узбекистані, Таджикистані та інших республіках тодішнього СРСР.

7. Гласність в Україні була не повною.

Проаналізуйте наростання спротиву радянській владі у формі критики існуючого влади, ліквідація «білих плям в історії». Прослідкуйте процеси реабілітації жертв сталінських репресій. Проаналізуйте зростання суспільно-політичної активності населення: масові мітинги, пікети, страйки, поширення національної символіки, порушення проблем стану української мови та культури Спілкою письменників України. 11, 12 червня 1988 р. у Львові відбулася нарада представників національно-демократичних рухів (за участю представників Грузії, Естонії, Латвії, Литви та України). Було прийнято підсумкову заяву, проаналізуйте її зміст. . Вересень 1989 р. Пленум ЦК КПРС розглянув і прийняв платформу ЦК "Національна політика в сучасних умовах". Було визначено головне завдання національної політики КПРС, визначте їх. 11-14 січня 1988 р. у Єревані відбулася нарада представників вірменського, грузинського та українського національно-демократичних рухів. Нарада прийняла звернення до радянського уряду (з якими вимогами?) 21 січня 1990 р. "Людський ланцюг" від Івано-Франківська через Львів до Києва із нагоди відзначення роковин акту злуки УНР та ЗУНР (дайте оцінку).

Дайте оцінку першим громадським об'єднанням і організаціям : Товариство Лева, Український культурологічний клуб, Українська асоціація незалежної творчої інтелігенції, Товариство української мови імені Т.Шевченка, «Меморіал», «Громада», асоціація «Зелений світ». 8 вересня 1987 р. оголошено заяву про створення Української ініціативної групи за звільнення політичних в'язнів. Дослідіть напрямки діяльності Української Гельсінської спілки.

Висвітліть активізацію руху національних меншин. Дослідіть тематику журналів і газет періоду «перебудови». "Голос відродження", "Молода Україна", "Дзвін" та ін. Народний рух України за перебудову.

Заяпитання для самоконтролю

1. Визначте особливості перебудовчих процесів в Україні.
2. Проаналізуйте наростання спротиву радянській владі у формі критики існуючого влади.
3. Ліквідація «білих плям в історії».
4. Прослідкуйте процеси реабілітації жертв сталінських репресій.
5. Проаналізуйте чинники, що сприяли зростанню суспільно-політичної активності населення
6. Висвітліть активізацію руху національних меншин. Дослідіть тематику журналів і газет періоду «перебудови».
7. Основні напрямки діяльності громадських організацій.

Тема. Відстоювання права на свободу совісті у період «перебудови» (6 год)

Форма контролю – реферати

1. Рух за відновлення УГКЦ.

2. Відродження Української автокефальної православної церкви (УАПЦ)
3. Неорелігійні громади в Україні.

Рекомендована література

- Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989) //Ковчег: Збірник статей з церковної історії.-Ч. 1.-Львів, 1993.
- Мудрий С. Нарис історії церкви в Україні. – Рим-Львів, 1995.
- Панченко П. Релігійні конфесії в Україні (40-поч. 90-х рр.). – К., 1993.
- Реєнт О. Українська національна ідея і християнство. – К., 1997.
- Сергійчук В. Нескорена Церква. – К., 2001.
- Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»// Відомості Ради УРСР. - 1991. - №25. – С. 656-666.
- Андрухів І.Релігійне життя на Прикарпатті: 1944-1990. - Івано-Франківськ, 2006.
- Баран В. Україна: новітня історія України (1945-1991). – Львів, 2003.
- Бендас С. Священники-мученики, сповідники вірності. – Ужгород, 1999.
- Бондаренко В. Релігійне життя в країні: стан, проблеми, шляхи оптимізації. – Львів, 2000.
- Бойковський М. Релігійна ситуація і перспективи християнського порозуміння в українській державі// Київська Церква. – 1999. - №4. – С. 8-12.
- Українське відродження і національна церква. – Львів, 1990.
- Історія релігії в Україні/ За ред. Колодного А. – К., 1999.
- Українська греко-католицька церква.- Львів, 1992.
- Марчук В. Українська греко-католицька церква: історичний нарис. – Івано-Франківськ, 2001.

Методичні поради

Активізація національного руху в Україні супроводжувалася відродженням заборонених і ліквідованих тоталітарним режимом релігійних конфесій, перш за все Української греко-католицької і Української автокефальної православної церкви.

Проаналізуйте діяльність громадського комітету за відновлення УГКЦ. Історичний портрет: колишнього політичного в'язня Івана Гель. Московський патріархат всіляко перешкоджав відродженню церкви (чому?).

Влітку 1988 р. папа римський Іоанн-Павло II порушив питання про долю УГКЦ перед М. Горбачовим через свого посланця кардинала Казаролі, який прибув на святкування 1000-ліття хрещення Русі і передав М. Горбачову від папи листа (про що в ньому йшлося?). Чому офіційна влада в особі ради у справах релігій при Раді міністрів СРСР уперто зволікала з визнанням УГКЦ? У грудні 1989 р. М. Горбачов зустрівся з Іоанном-Павлом II (про що йшлося під час їх проведення?). створення перших громад УГКЦ. Історичний портрет: архієпископ і митрополит Іван кардинал Любачівський.

19 серпня 1989 р. в день релігійного свята — Спаса настоятель храму Петра і Павла у Львові В. Ярема разом із паствою оголосили про свій розрив із Російською православною церквою і перехід в УАПЦ. У червні 1990 р. в Києві відбувся перший собор відновленої УАПЦ, який проголосив патріархом київським всієї України митрополита Мстислава (створіть історичний портрет). Релігійний часопис "Церква і життя".

Прослідкуйте акції голодування вірних УАПЦ на знак протесту проти антиукраїнської політики влади.

26 квітня 1991 р. Верховна рада УРСР прийняла закон "Про свободу совісті та релігійних організацій". Дайте характеристику документу.

Проаналізуйте діяльність неорелігійних громад в Україні. Доведіть, що релігійна ситуація в Україні на початку 90-х рр. залишалася складною. Часто виникали конфлікти між вірними різних конфесій (чому?)

Запитання для самоконтролю

1. Проаналізуйте чинники, що сприяли відродженню заборонених і ліквідованих тоталітарним режимом релігійних конфесій?
2. Проаналізуйте діяльність громадського комітету за відновлення УГКЦ.
3. Чи дієвою була такаформа спротиву як голодування.
4. Яку роль відіграв міжнародний фактор у відновленні УГКЦ?
5. Прослідкуйте процес утворення УАПЦ.
6. Дослідіть релігійну ситуацію і перспективи християнського порозуміння в українській державі.

Тема. Закономірність української національно-демократичної революції 1989-1991 р. Європейські й українська революції: порівняльна характеристика (4 год)

Форма контролю – дискусія

Дискусія – це широке публічне обговорення якогось спірного питання. Сприяє розвитку критичного мислення, визначає власну позицію, формує навички відстоювання власної думки, поглиблює теоретичні знання. Дискусія може виступати як метод засвоєння знань, закріплення їх і вироблення вмій і навичок, як метод розвитку психічних функцій, творчих здібностей і особистих якостей студентів, метод стимуляції і мотивації навчання.

Основні засади:

- постановка дискусійного питання, неоднозначного за суттю.
- Не повинно звучати питання: Хто правий? А хто ні?
- У центрі уваги має бути перебіг подій і явищ: Що було б можливе?
- Висловлювання учнів у руслі поставленої дискусійної проблеми.
- Учитель виправляє помилки.
- Усі твердження повинні супроводжуватися аргументацією.
- Дискусія може закінчуватися як консенсусом, так і розбіжністю поглядів.

Основні правила дискусії

1. Всі відкрито висловлюють думки.
2. Всі точки зору беруться до уваги.
3. Слухайте інших, не перебиваючи.
4. Не говоріть надто довго і часто.
5. Говорить лише одна особа, решта – слухає.
6. Прагніть позитивних ідей та стосунків.

7. Не піддавайте критиці себе та інших.
8. Незгоди й конфлікти щодо ідей не можна спрямовувати на конкретну особу.
9. організаційна завершеність дискусії: створення проблемної ситуації – її обговорення – прийняття узгодженого рішення – підбиття підсумків.

Для обговорення виносяться наступні питання:

- причини і передумови революцій;
- роль особистого чинника (Щербицький і Україна);
- Чорнобиль як чинник політизації українського суспільства;
- Соціальна база національно-визвольного руху;
- Особливості розгортання суспільно-політичної активності у різних регіонах України;
- Роль Москви у національно-демократичних революціях;
- Сформованість або несформованість громадянського суспільства;
- Роль партійної номенклатури у визвольних процесах тощо.

Тема. Зовнішня політика незалежної України у першій половині 90-х рр. (10 год)

Форма контролю – повідомлення

1. Визначення України як суб'єкта міжнародних відносин.
2. Основні засади зовнішньої політики України.

Рекомендована література

Конституція України. — К.: Видавництво Верховної Ради України, 1996.

Бадзьо Ю. Посвягання на свободу // Голос України – 1991 . – 18 грудня.

Бойко О.Д. Україна 1991-1995 рр.: Тіні минулого чи контури майбутнього? (Нариси з новітньої історії).- К.,1996.

Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Навчальний посібник / За заг. ред. П.В.Мельника, Н.Р.Нижник. — Ірпінь, 2000.

Перепелиця Г. Природа конфліктів у посткомуністичному світі // Політична думка. — 2000. — № 1. — С 89-100.

Кремень В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко В.М. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду). — К., 1996.

Антонюк О.В. Етнополітика в Україні: історія та сучасний стан // Український історичний журнал. — 1999. — № 3. — С. 44-56.

Шишолін ПА., Дмитров С. Державний кордон України: еволюція воєнних загроз та їх вплив на безпеку воєнну і політичну // Наука і оборона. – 2000. – № 4. – С 29-34.

Богданович В.Ю. Роль та місце воєнно-політичної моделі держави у розробленні та здійсненні політики забезпечення її воєнної безпеки // Наука і оборона. - 1999. — № 1. — С 34-37.

Бурковська /., Немиря Г., Павлюк О. Україна і європейська інтеграція // Політика і час. — 2000. - № 3-4. — С 5-39.

Ваганов В.Б., Гончаренко О.М., Лисицын Е.М. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти // Наука і оборона. — 2001. — № 1. — С 9-17.

- Вектор тільки один? Нотатки з міжнародної конференції «Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти» // Політика і час. - 2000. — № 9-Ю. — С 44-51
- Гончаренко О.М., Лисицын Е.М. Стратегія національної безпеки України та військова реформа // Наука і оборона. — 2000. — № 4. — С 33-38.
- Грубое В. Воєнна доктрина України: нове бачення, новий підхід // Військо України. — 1996. — № 9-12. — С 18-19.
- Казакевич Є. Розширення НАТО та європейська політика України // Політична думка. — 1999. - № 1-2. — С 87-102.
- Кисельова О. Бідність в Україні // Політична думка. — 2000. — №.3. - С 3-12.
- Кириченко В. Захід чи схід: пошук балансу // Політика і час. — 2000. — № 9-10. — С 8-15.
- Енциклопедія історії України: [В 5 т.] / Ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін.; Редкол.: Смолій В.А. (голова) та ін.; [НАН України. Ін-т історії України]. — К., 2005.
- Кононенко Т. Конституція України через п'ять років. — Нова політика. — 2001. — №2.
- Косаківський В. Україна в ХХІ столітті: тягар минулого і виклик майбутньому. - Нова політика. — 2001. — №1.
- Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. — К., 1998
- Крестєва Ю. Місцеве самоврядування в Україні: політико-правове оформлення. - Нова політика. — 2001. — №6.
- Литвин В. Політична арена України. Дійові особи та виконавці. — К., 1994.
- Литвин В. Україна на межі тисячоліть. Історична серія «Україна крізь віки». —Т. 14. — К., 2000.
- Лук'яненко Л. Незнищенність. — К., 2003.
- Міжнародні відносини та зовнішня політика. 1980-2000. — К., 2001.
- Новітня історія України (1900-2000): Підручник/А. Г.Слюсаренко, В.І.Гусєв, В.П. Дрожжин та ін. - К., 2000.
- Подгорний С, Снегірьов В. Соціально-правова держава: історичні етапи становлення. Нова політика. — 2001. — №3.
- Політична історія України. ХХ століття: У 6 т./ Редкол.: І.Ф. Курас (голова) та ін. — К., 2002
- Прокоп М. На шляху до державної самостійності (з приводу Декларації про державний суверенітет України) // Сучасність. — 1990. — Ч.9. — С. 62-69.
- Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси: В 3 т. / Ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін.; НАН України. Ін-т історії України. — Т. 3: Новітній український державотворчий процес / С.В. Кульчицький, Б.О. Парахонський. — К., 2004.
- Українські ліві: між ленінізмом і соціал-демократією / За ред. О. Гараня, О. Майбороди. — К., 2000.
- Чеमेкова І. Політична еліта і демократична процедура// Нова політика. — 2001. — №3.
- Вибори - 98. Документи, статистичні дані, аналіз. — К., 1998.
- Вибори Президента України 1999. Інформаційно-аналітичне видання. — К., 2000.

Методичні рекомендації

Глобальний характер змін, які безпосередньо позначились на міжнародному статусі України й які визначають її місце у світовому співтоваристві, обумовлюється основними факторами: руйнуванням системи балансу сил, що існувала за часів „холодної війни”; домінуванням США як єдиної світової супердержави після розпаду Радянського Союзу й Варшавського Договору; збереженням та посиленням НАТО як системи колективної безпеки трансконтинентального характеру і водночас слабкими механізмами врегулювання конфліктних ситуацій, якими володіють Європейський Союз та ОБСЄ; тенденцію до оформлення багатополюсного контуру, зокрема з метою створення противаги політичному та економічному впливові США, з відмінними за політичною, економічною, військово-технічною могутністю центрами тяжіння; намаганнями конструювання загальноєвропейської – трансатлантичної – євразійської системи колективної безпеки. Дайте характеристику. Безпосередня практика зовнішньополітичної діяльності започаткована Комісією у закордонних справах Верховної Ради. Саме вона зобов'язала Міністерство закордонних справ Української РСР у двотижневий строк підготувати і внести на розгляд Комісії пропозиції законодавчого забезпечення зовнішньополітичної діяльності Української РСР. Ця ж комісія рекомендувала призначити на посаду Міністра закордонних справ Української РСР Анатолія Зленка. Сесія Верховної Ради Української РСР прийняла відповідне рішення. Проаналізуйте.

Ідеї та пропозиції, нагромаджені в процесі обговорення питань, пов'язаних із зовнішньополітичною діяльністю Української РСР, створили підґрунтя для підготовки і прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.). проаналізуйте документ.

Важливими віхами на шляху утвердження України як суб'єкта міжнародних відносин стало прийняття Верховною Радою України документа під назвою „Основні напрями зовнішньої політики України” (2 липня 1993 р.), в якому викладено концепцію зовнішньополітичної діяльності держави, а згодом, 28 червня 1996 р., тексту Конституції України (дайте характеристику основним положенням).

Визначте основні принципи і завдання зовнішньої політики України на першому етапі державності. Чи була Україна стабілізуючим чинником у регіоні? Україна в діяльності міжнародних організацій. Як Ви гадаєте чому не була реалізована можливість використати досвід розвинених демократичних країн Європи для здійснення в Україні економічних і політичних реформ?

Назвіть перешкоди необхідно було обійти на шляху входження молоді суверенної держави в міжнародні структури. Проаналізуйте головні вектори спрямованості зовнішньої політики нашої держави. В першій половині 1992 р. Україна починає розвивати усе нові узи дипломатичного визнання, які тісно єднають новостворену суверенну державу зі світом (доведіть).

Як Ви вважаєте: членство в міжнародних урядових організаціях добровільне чи примусове? Розбудовуючи відносини з Росією, іншими державами, що постали на теренах колишнього СРСР, країнами Європи та Північної Америки, Україна надає великого значення розвитку взаємин також із державами інших регіонів світу — **Азії, Африки, Латинської Америки.** **Прослідкуйте розвиток українсько-китайських**

відносин. Важливою складовою західного вектора зовнішньої політики України є розвиток двосторонніх відносин з розвинутими країнами.

Позиція основних політичних сил України

відносно вибору міжнародного курсу країни

Ліві	Центр	Праві
Заперечують Європейський вибір України. КПУ: добровільне створення рівноправного	Економічна, політична, військова інтеграція України в Європу. Стратегічна мета – інтеграція до	Стратегічна мета: роль України як могутньої консолідуючої сили в межах трьох світів –

<p>союзу братніх народів.</p> <p>СПУ: зовнішня політика, вигідна державним інтересам України, не допускати перетворення України в колонію, в додаток до НАТО, розвивати добросусідські економічні і політичні відносини передусім з слов'янським світом.</p>	<p>Європейського Союзу, збалансована політика щодо Росії та США</p> <p>ефективна участь у міжнародному поділі праці з максимальним захистом національних інтересів, перетворення України в потужну регіональну державу.</p>	<p>Європи, Азії, мусульманського Сходу.</p> <p>Національний „фронт”: захист національного ринку від товарно-грошової агресії з-за кордону, ліквідація залежності від російських енергоносіїв.</p>
--	---	---

Тема. Українсько – російські відносини на межі тисячоліть (бгод)

Форма контролю – повідомлення.

1. Проблеми в українсько-російських відносинах у першій половині 90-х рр.
2. Українсько-російські відносини у 2-й пол. 90-х рр.
3. Росія у зовнішньополітичній стратегії України на початку XXI століття: еволюція відносин.

Рекомендована література

Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією // Політика і час. — 1997. — № 7.

Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти. — К., 2002.

Табачник Д. В. Історія української дипломатії в особах. — К., 2004.

Рудяков П. Європейський Союз — Україна: еволюція підходів // Політична думка. — 2002. — № 1.

Матвієнко В., Головченко В. Історія української дипломатії XX століття у постатях: Монограф. — К., 2001.

Кочубей Ю. Із знаком “плюс”. Минуле, сучасний стан і перспективи українсько-французьких відносин у світлі європейської та євроатлантичної інтеграції // Політика і час. — 1998. — № 7.

Забарко Б. Шлях України до Ради Європи // Нова політика. — 1997. — № 3.

Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001). — К., 2001

Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. — К., 1997.

Васильєва-Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України. — К., 2006.

Васильєва-Чекаленко Л. Д. Україна в міжнародних відносинах (1944–1996 рр.). — К., 1998.

Методичні поради

Доведіть, що на початку 90-х рр. існувало чимало проблем в українсько-російських відносинах. Чому? У серпні 1990 р. представники українського парламенту, згуртовані у Народну Раду, та їхні російські партнери з блоку «Демократична Росія» підписали «Декларацію принципів міждержавних відносин між Україною та РРФСР». Проаналізуйте документ. Дайте оцінку договору між Росією та Україною, підписаний Б. Єльциним і Л. Кравчуком у Києві 19 листопада 1990 р. «Кримська карта» стала обов'язковою складовою «меню» багатьох російських політиків. Прослідкуйте хронологію.

5 грудня 1992 р. на сьомому з'їзді народних депутатів РФ було прийнято рішення, відповідно до якого Верховній Раді Російської Федерації доручено розглянути питання про статус м. Севастополя. Чому?

З якою метою російська сторона свідомо йшла на загострення ситуації? Яким чином Росія використовувала такий аргумент, як залежність України від російських енергоносіїв? Торговельний режим, який склався на основі Угоди між Україною і Російською Федерацією про вільну торгівлю від 26 червня 1993 р фактично не дає Україні преференцій. Чому? Нове керівництво держави очолюване Л.Кучмою, не розглядало інтеграцію України в європейські та світові структури як альтернативу її діяльності в рамках СНД та в цілому держав, які виникли на пострадянському просторі. Належна увага була звернута на східний напрямок української зовнішньої політики. Насамперед це стосувалося взаємин із Росією. Чому проблеми у взаємовідносинах залишалися?

Чи вдалося досягти нормалізації відносин з Росією?

Прослідкуйте хронологію роботи над підготовкою широкомасштабного Договору між двома країнами, досягнення остаточних домовленостей щодо поділу Чорноморського Флоту, умов і строків базування його російської частини на українській території. Договір між Україною і Росією завершив етап становлення нової української та російської державності і водночас відкрив нову сторінку у взаємовідносинах між двома самостійними державами (проаналізуйте документ).

Україна докладає чимало зусиль, аби українсько-російські взаємини постійно наповнювались конкретним економічним та політичним змістом. Одним із важливих кроків на цьому шляху став державний візит Президента України Л. Кучми до Москви 27 січня 1998 р. Тут був підписаний Договір між Україною і РФ про співробітництво на 1998—2007 рр., а також Програма співробітництва на цей період. Однак залишалось чимало проблем, які ще потребували розв'язання? Зокрема, це остаточне правове вирішення питань, пов'язаних з перебуванням на території України Чорноморського Флоту Російської Федерації. Низка питань стосується делімітації сухопутних та морських ділянок українсько-російського кордону. Багато проблем існувало у сфері торговельно-економічного співробітництва.

Запитання для самоконтролю

1. Чому на початку 90-х рр. існувало чимало проблем в українсько-російських відносинах?
2. З якою метою російська сторона свідомо йшла на загострення ситуації у Криму?

3. Яким чином Росія використовувала такий аргумент, як залежність України від російських енергоносіїв?
4. Прослідкуйте хронологію роботи над підготовкою широкомасштабного Договору між двома країнами, досягнення остаточних домовленостей щодо поділу Чорноморського Флоту, умов і строків базування його російської частини на українській території.
5. Які проблеми в українсько-російських відносинах в сучасній Україні?

Тема. Зовнішньоекономічні відносини України з ЄС (6 год)

Форма контролю – повідомлення

1. Зовнішня торгівля України з країнами ЄС
2. Товарна структура експорту та імпорту України.
3. Програми Європейського Союзу для України
4. Інвестиційна діяльність ЄС в Україні.

Рекомендована література

- Сіденко В.Р. Прорив в Європу // Політика і час. – 1999. – № 8.
- Крупп Г. Якщо процес реформ триватиме // Політика і час. – 1999. – № 12.
- Секаров М. Торговельні відносини України з країнами ЄС// Український промисловець. – 2000. – № 7.
- Гаврилук Л. Бельгійська економічна місія в Україну // Посередник. – 1999. – 17.05.
- Курочкін Л. Італія і Україна - взаємний інтерес // Посередник. – 1999. – 31 травня.
- Майко Л. Без істотних проривів // Віче. – 1999. – № 6.
- Олійник П. Швеція вважає Україну пріоритетним партнером // Урядовий кур'єр. – 1999. – 16.03.
- Педос М. Торгові партнери України. – К., 1998.
- Економіка зарубіжних країн. – К.: Либідь, 1996.
- Україна - Європейський Союз : зовнішньоекономічна діяльність і перспективи співробітництва. – К., 1998.
- Україна на роздоріжжі/ За редакцією Л. Хоффманна. – К.: Фенікс, 2000.
- Україна на міжнародній арені. Збірник документів. В 2-х томах. – К., 1996-1997..
- Бураковський І., Немиря Г., Павлюк О. Україна і Європейська інтеграція // Економіка України. – 2000. – № 4.
- Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу // Політика і час. — 2000. — № 3–4.

Запитання для самоконтролю:

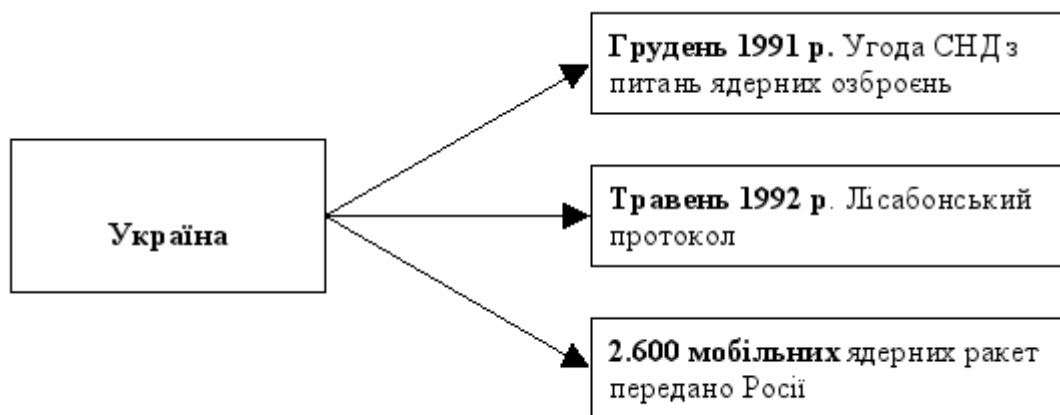
1. Розкрийте основні напрями співпраці і шляхи інтеграції України до ЄС.
2. Дайте характеристику сучасного стану зовнішньоторгівельного обороту України з країнами ЄС.
3. Проаналізуйте динаміку розвитку зовнішньоторгівельних зв'язків.
4. Визначте передумови інтеграції України в європейський економічний простір.

5. Вкажіть основні напрями, форми і суб'єкти зовнішньоекономічних відносин України.
6. Наведіть низку аргументів на користь розвитку співпраці з ЄС.
7. Дайте характеристику нормативно-правовій базі відносин України з ЄС.
8. Програми Європейського союзу для України.
9. Інвестиційна діяльність ЄС в Україні.
10. Перспективи співробітництва України з ЕС, та шляхи його прискорення. Чи поділяєте Ви думку, що західні фінансові структури зацікавлені в розвалі української економіки ?

Тема. Проблема ядерного роззброєння України (6 год)

Форма контролю – прес-конференція

1. Шлях України до без'ядерного статусу
2. Воєнна доктрина сучасної України

Запитання для самоконтролю:

1. Проаналізуйте Декларацію про державний суверенітет (1990 р.).
2. Зміст воєнної доктрини
3. 16 листопада 1994 р. Верховна Рада ухвалила рішення про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї за умови надання гарантій безпеки з боку ядерних держав. 5 грудня 1994 р. в Будапешті президенти Росії, США та прем'єр-міністр Великої Британії надали Україні гарантії безпеки (які саме?).
4. Прослідкуйте хронологію вивозу ядерних боєголовок.
5. Дайте характеристику воєнній доктрині сучасної України, її основні принципи і напрями.

Тема. Україна і НАТО.(6 год)

Форма контролю – дискусія

1. НАТО як організація колективної безпеки
2. Законодавча база відносин України з НАТО

3. Розвиток і нинішній стан відносин Україна-НАТО
4. Переваги членства
5. Перспективи національного ОПК у разі вступу України в НАТО
6. Фінансовий аспект членства України в Альянсі
7. Референдум щодо вступу до НАТО та інформування громадськості
8. Цивільний вимір діяльності НАТО

Рекомендована література

Україна на міжнародній арені: Зб. док і матер. (1991–1995): У 2 кн. — К., 1998.

4 квітня 1949 року США, Канада, Великобританія, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Данія, Ісландія, Португалія підписали у Вашингтоні **Північноатлантичний договір** (через це його часто називають **Вашингтонським договором**) і таким чином утворили Організацію Північноатлантичного договору (НАТО – North Atlantic Treaty Organisation), яку також називають Північноатлантичним Альянсом. У 1952 році до НАТО ввійшли Греція і Туреччина, в 1955 – ФРН, у 1982 – Іспанія, в 1999 – Польща, Чехія та Угорщина, а в 2004 р. – Латвія, Литва, Естонія, Словенія, Болгарія, Румунія і Словаччина. На даний момент членами цієї організації є 26 держав Європи та Північної Америки.

Відповідно до Вашингтонського договору кожна держава-член Альянсу несе додаткову відповідальність та користується перевагами від участі у системі колективної безпеки. Увесь договір складається з 14 статей, ключовими з яких є 1, 2 та 5. дайте їм характеристику. Який характер цієї організації?

Запитання для самоконтролю.

1. Визначте законодавчу базу відносин України з НАТО. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., “Основних напрямках зовнішньої політики України”, затверджених Постановою Верховної Ради України №3360-XII від 2 липня 1993 р., Конституції України, рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)” від 23 травня 2002 р., Постанова Верховної Ради України від 21 листопада 2002 р. №233 “Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО”, “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. № 964-IV, “Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року (Біла книга України)”, який було опубліковано у 2004 р., Указ Президента України від 21 квітня 2005 р. № 702/2005 “Питання Воєнної доктрини України”, 27 грудня 2005 р. Президент підписав Указ № 1861/2005 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року “Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)”, Універсал національної єдності, який було підписано 3 серпня 2006 р.

Україна пройшла шлях від Хартії про особливе партнерство, підписаної 09.07.1997 р. в Мадриді, через План дій, схвалений 22.11.2002 р. у Празі, в рамках якого реалізується щорічний Цільовий план Україна – НАТО, до Інтенсифікованого діалогу з НАТО з питань набуття членства та відповідних реформ, який було започатковано 21.04.2005 р. у Вільнюсі. У рамках такого діалогу розглядається повний діапазон політичних, військових і фінансових питань, пов'язаних з членством в Альянсі. Цільовий план Україна – НАТО на 2006 р. Наступним етапом має стати виконання Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ). Виконання ПДЧ є останнім етапом на шляху до отримання країною-претендентом запрошення приєднатися до Альянсу.

2. Доведіть, що процес входження до НАТО є стимулюючим фактором для проведення внутрішніх політичних та соціально-економічних реформ усіх сфер суспільного життя

3. Визначте фінансовий аспект членства в НАТО.

Тема. Конституційний процес в Україні. Боротьба за конституційну реформу (6 год)

Форма контролю – повідомлення

1. Конституція України 1996 р.
2. Конституційна реформа 2004 р.
3. Конституційний процес в сучасній Україні
4. Міжнародна спільнота про конституційний процес в Україні.

Рекомендована література

- Політична історія України. ХХ століття: У 6 т./ Редкол.: І.Ф. Курас (голова) та ін. – К., 2002
- Литвин В. Політична арена України. Дійові особи та виконавці. — К., 1994.
- Новітня історія України (1900-2000): Підручник/А. Г.Слюсаренко, В.І.Гусєв, В.П. Дрожин та ін. - К., 2000.
- Бадзьо Ю. Посягання на свободу // Голос України. –1991. – 18 грудня.
- Лук'яненко Л. Незнищенність. – К., 2003.
- Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. – К., 1998
- Литвин В. Україна на межі тисячоліть. Історична серія «Україна крізь віки». – Т. 14. – К., 2000.
- Гришко В. Українська національна ситуація в СРСР на тлі горбачовської "перебудови" // Сучасність. — 1988. – 4.2. – С. 73-91
- Нагорна Л.П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. – К., 1998.
- Михальченко М.І., Журавський В.С., Танчер В.В. Соціально-політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору. – К., 1997.
- Литвин В.М. Україна на межі тисячоліть (1991 – 2000 рр.). – К., 2000.
- Прокоп М. На шляху до державної самостійності (з приводу Декларації про державний суверенітет України) // Сучасність. – 1990. – Ч.9. – С. 62-69.
- Енциклопедія історії України: [В 5 т.] / Ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін.; Редкол.: Смолій В.А. (голова) та ін.; [НАН України. Ін-т історії України]. – К., 2005.

Історія України. національно–державна символіка України: Історія, традиції, сучасність: Конспект лекцій. – К., 1994.

Подгорний С, Снегірьов В. Соціально-правова держава: історичні етапи становлення. Нова політика. – 2001. – №3.

Запитання для самоконтролю

1. Які фактори перешкождали прийняттю конституції у першій половині 90-х рр.?
2. Конституція України 1996 р.
3. Конституційна реформа 2004 р.
4. Проаналізуйте конституційний процес в сучасній Україні
5. Яка оцінка міжнародною спільнотою конституційних процесів в Україні?

Тема. Міжнаціональні відносини в незалежній Україні.

Основні напрями етнополітики (4 год)

Форма контролю – повідомлення.

1. Зовнішня політика України у сфері міжетнічних відносин: гармонізація законодавства.
2. Сепаратистські тенденції. Проблеми соборності

Рекомендована література

Суспільно-політичні процеси в АР Крим: основні тенденції. / Ю. Тищенко, Р. Халілов, М. Капустін. Український незалежний центр політичних досліджень. – К., 2008.

Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду. / Під заг. ред. Ю. Тищенко. — К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2004.

Віденська Конвенція про право міжнародних договорів. Прийнята у Відні 23.05.1969. Приєднання із застереженнями та заявою Верховної Ради УРСР N 2077-XI від 14.04.86.

Закон України «Про міжнародні договори України» N 1906-IV від 29.06.2004.

Конвенція МОП про корінні народи та народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних

країнах. Прийнята 27.06.1989 Генеральною конференцією Міжнародної організації праці на її двадцять шостій сесії. Не ратифікована Україною.

Гармонізація законодавства України із міжнародними нормативно-правовими актами, що

захищають права етнічних меншин і корінних народів є каталізатором формування механізму захисту прав етнічних меншин і корінних народів і встановлення відповідальності за їх недотримання на загальнодержавному рівні. Проаналізуйте укр законодавство у цій сфері. Незважаючи на існування Статті Кримінального кодексу, що стосується порушення прав етнічних меншин, в Україні залишається проблемною класифікація таких правопорушень як скоєних на підставі міжетнічної ворожнечі. Це викликано небажанням держави визнавати наявність таких правопорушень і намаганням ігнорувати наявні у суспільстві міжетнічні проблеми, що як правило і змушує судову владу нехтувати цим звинуваченням на користь класифікації їх як Злочинів проти громадського порядку та моральності (Розділ XXI Кримінального

кодексу України), а саме Групового порушення громадського порядку (Ст. 293) чи Хуліганства (Ст. 296).

Проаналізуйте створення умов для розвитку неурядових громадських організацій і залучення іноземного капіталу для підтримки громадських проектів, спрямованих, зокрема, на виховання міжетнічної толерантності та підтримання культурної ідентичності з метою протидії асиміляції.

Які заходи здійснюються для підвищення якості й ефективності соціальних проектів, спрямованих на підвищення рівня толерантності до представників етнічних меншин можливе за рахунок запуску міждержавних програм обміну досвідом для активістів у сфері захисту прав етнічних меншин.

Небезпечними факторами для країни могли стати невирішений комплекс проблем кримськотатарського народу, питання молдаван та румун на Буковині, релігійні міжконфесійні суперечки в правобережних регіонах України та в Криму, прагнення "русинської" автономії на Закарпатті та ін.

Позиція окремих представників вищих ешелонів Росії спрямовувалася на збереження контролю над Укр, повернення до складу Рос. До речі це сприяло поширенню у середовищі укр націоналізму анти рос. настроїв (доведіть). Економічне підґрунтя ідеї "формування сильних регіонів у єдиній сильній державі". У протилежні напрямки була спрямована і трудова міграція в інші країни. міфи про "бандерівця" і "москаля-східняка". Дослідіть позаідеологічні методи впливу на виборців. Доведіть, що ідею протиставлення російськомовного Сходу та україномовного Заходу і Центру, очевидно, було розроблено і запроваджено російськими політтехнологами. Доведіть штучність розпалюваної ворожнечі на мовному ґрунті. Помаранчева революція, що вибухнула внаслідок масових зловживань і порушень законодавства влади під час виборів, спровокувала опір владних структур Сходу і Півдня України. У чому це виявилось?

Чи дестабілізація ситуації в країні, яка супроводжувала сепаратистські дії керівництва південно-східних регіонів України, засуджувалася населенням України?

Значні очікування, які покладалися суспільством на нову помаранчеву владу, не виправдалися. Владні центри втягнулися в жорстке протистояння за повноваження, системних реформ не проводилося, чи не єдиним завойованням нової влади залишалось досягнення свободи слова.

Проаналізуйте основні дестабілізаційні чинники, що ускладнювали процес консолідації суспільства і становили загрозу територіальній цілісності в умовах становлення незалежної України;

визначте осередки децентралістські процесів в Україні; проаналізуйте політику донецької політико-економічної еліти та тенденції економічного регіоналізму в умовах становлення державності України, а також висвітліть децентралістські процеси на Сході України; дайте оцінку соборницьким прагненням укр влади; визначте зовн загрози територіальній цілісності і самому існуванню української державності;

Тема Помаранчева революція: проблеми ідентифікації.

Наукові концепції аналізу подій (4 год).

Форма контролю – дебати.

Рекомендована література

- С.Верстюк Форма держави: проблема вибору в сучасній Україні// Молода нація. – 1998. - №8. – С. 3-46.
- Гальчинський Ф. Помаранчева революція і нова влада. – К., 2005.
- Енциклопедія історії України: [В 5 т.] / Ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін.; Редкол.: Смолій В.А. (голова) та ін.; [НАН України. Ін-т історії України]. – К., 2005.
- Колесников А. Первый украинский. – К., 2005.
- Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси: В 3 т. / Ред. рада: В.М. Литвин (голова) та ін.; НАН України. Ін-т історії України. – Т. 3: Новітній український державотворчий процес / С.В. Кульчицький, Б.О. Парахонський. – К., 2004.

Запитання для самоконтролю

1. Причини і передумови наростання національного спротиву владі.
2. Формування опозиційного блоку. Президентські вибори 31 жовтня 2004 р. Використання адмінресурсу.
3. Теледебати. Фальсифікації під час другого туру виборів.
4. Прослідкуйте хронологію масових акцій спротиву.
5. Проаналізуйте вимоги мітингуючих. Комітет національного порятунку. Діяльність наметових містечок у Києві. Визнання факту фальсифікацій Верховним судом України.
6. Дайте оцінку сепаратистським тенденціям на півдні і сході України. Сєвєродонецьк.
7. Висвітліть роль міжнародного чинника у помаранчевих подіях.

Наростання політичної кризи в Україні. Зміни до Конституції України як компроміс. 26 грудня 2004 р. третій тур президентських виборів. Президент України – Ющенко. Визначте соціальну базу мітингуючих. Дайте оцінку подіям 2004 р.

Тема. Виклики зовнішнього світу і Україна ХХІ століття (6 год)

Форма контролю – повідомлення.

Рекомендована література

- Мороз О., Мороз Ю. Про перспективні напрями зовнішньої політики України // Вісник Львів. ун-ту. Серія: Міжнародні відносини. Вип. 9. – Львів: ВНУ, 2003. – С.60-65.
- Сагайдак О. Зовнішня політична незалежності України у 90-ті роки: спроба концептуального аналізу // Вісник Львів. ун-ту. Серія: Міжнародні відносини. Вип. 10. – Львів: ВНУ, 2003. – С. 7-12.
- Ткач Д. Україна – НАТО. Зроблено багато, але зробити потрібно ще більше // Вісник Львів. ун-ту. Серія: Міжнародні відносини. Вип. 9. – Львів: ВНУ, 2003. – С. 53-59.
- Феденко О. Системні чинники стратегічної стабільності України // Вісник Львів. ун-ту. Серія: Міжнародні відносини. Вип. 9. – Львів: ВНУ, 2003. – С. 66-69.
- Політологія: підручник для курсантів вищих військових навчальних закладів Збройних Сил України / За заг. ред. В.Ф.Смолянюка. – 1-ше вид. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2002. – С. 280-410.

Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. – Харків: Фоліо, 2003. – 559 с.

Україна — Росія. 1990–2000 рр.: 36. док і матер. — К., 2001.

Україна — Росія. 1990–2000 рр.: 36. док і матер. — К., 2001.

Українська дипломатична енциклопедія: У 2 т. — К., 2004.

Сучасне геополітичне становище України характеризують рівновеликі та суперечливі чинники (які?). доведіть або спростуйте положення «Україна реалізує зовнішню політику на засадах відкритої зовнішньої політики і співробітництва з усіма зацікавленими партнерами, уникнення залежності від окремих держав чи груп держав, розбудови своїх двосторонніх та багатосторонніх відносин з іншими державами та міжнародними організаціями на основі принципів добровільності, взаємоповаги, рівноправності, взаємовигоди, невтручання у внутрішні справи, засудження війни як знаряддя національної політики, незастосування сили та загрози силою при вирішенні будь-яких міжнародних суперечок, вирішення їх виключно мирними засобами, відсутності територіальних претензій до сусідніх держав та невизнання територіальних претензій до себе, неухильного дотримання міжнародних стандартів прав людини, забезпечення прав національних меншин на своїй території та вжиття належних заходів щодо збереження самобутності зарубіжних українців згідно з нормами міжнародного права, додержання принципу неподільності міжнародного миру і міжнародної безпеки, пріоритетності загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права, сумлінного виконання всіх своїх міжнародних зобов'язань, опертя у своїй зовнішній політиці на фундаментальні людські цінності та засудження подвійних стандартів у міжнародних відносинах, відсутності збройних сил інших держав на українській території та нерозміщення іноземних військ на території інших держав без їх ясно висловленої згоди, крім випадків застосування міжнародних санкцій відповідно до Статуту ООН, здійснення примусових заходів (санкцій) тільки у випадках міжнародних порушень, які завдають шкоди Україні, застосування збройних сил у разі агресії чи інших не дружніх дій (збройних зазіхань на територіальну цілісність та недоторканість державних кордонів), або при виконанні Україною своїх міжнародних зобов'язань».

Об'єктивно Сполучені Штати Америки також зацікавлені в тому, щоб Україна розвивалась як демократична країна, увійшла до європейських структур як держава-партнер (доведіть). Стабільність самої України, що межує з сімома країнами, безумовно виступає конструктивним чинником у регіоні, де зберігається небезпека виникнення конфліктів етнічного, географічного й економічного характеру. І особливою зоною напруги є відносини між кримськотатарською громадою і проросійською більшістю Криму, що ускладнює стосунки між Києвом і Москвою.

Визначте основні геополітичні пріоритети України. Які геостратегічні орієнтири української політичної еліти? Які чинники об'єктивного змісту визначають потребу в стратегічному партнерстві України з США (Росією)? Чому кожна прикордонна держава розглядається як стратегічний партнер суверенної України?

Програмові вимоги

1. Український національно-визвольний рух у повоєнне десятиліття (1944-1953 рр.): військовий аспект.
2. Контррозвідка ОУН і УПА
3. УРСР в системі міжнародних відносин у 1945-1964 рр.
4. Ідеолого-психологічне протистояння ОУН і УПА та сталінського режиму
5. Державно-церковні відносини в період «сталінської ери».
6. Розгортання опозиційного руху в умовах лібералізації суспільно-політичного життя 1956-1965 рр.
7. Протистояння духовенства і вірних гонінням радянського режиму в період «хрущовської відлиги»
8. «Відлига» в українській культурі. Шестидесятники.
9. Ідеологія та культура доби «застою».
10. Національне питання в СРСР у 60-70 х рр.
11. Особливості українського національно-визвольного руху у 1965-1985 рр. Джерела, форми і методи дисидентства в УРСР.
12. Історична галерея українських дисидентів.
13. .Правозахисний рух в Україні в період «застою».
14. Міжнародна спільнота на захист українських дисидентів
15. Розгортання національно-визвольного руху в Україні у 2-ій пол. 80-х рр.
16. Відстоювання права на свободу совісті у період «перебудови»
17. Переростання «перебудови» у революцію. Суверенізація УРСР.
18. Утворення незалежної України.
19. Від тоталітарного до громадянського суспільства.
20. Формування багатопартійної системи Стан і тенденції розвитку партійної системи в незалежній Україні
21. Ринкова економіка: український варіант
22. Проблеми розвитку культури незалежної України.
23. Державно-церковні відносини в незалежній Україні
24. Проблеми екології та демографії у незалежній Україні
25. «Помаранчева революція»: проблеми ідентифікації
26. Здобутки і втрати українських урядів у 2006-2011 рр.
27. Зовнішня політика незалежної України у першій половині 90-х рр.
28. Українсько-російські відносини на межі тисячоліть
29. Зовнішньоекономічні відносини України з ЄС
30. Проблема ядерного роззброєння України.
31. Україна і НАТО
32. Міжнаціональні відносини в незалежній Україні. Основні напрями етнополітики.
33. Виклики зовнішнього світу і Україна кін. XX - XXI ст.

Терміни

Автономія — право на самоврядування певної частини держави в економічних, соціальних, культурних і політичних питаннях, надане конституцією або вищою владою держави.

Авторитаризм — державний лад, що характеризується режимом особистої влади, диктаторськими методами керування.

Агресія — будь-яке незаконне застосування сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або народу.

Анексія (від лат. *annexio* – привласнення) – насильницьке приєднання, загарбання державою всієї або частини території іншої держави. Вважається грубим порушенням сучасних норм міжнародного права, зокрема принципу самовизначення націй.

Вето – правом вето називають принцип однастайності в роботі Ради Безпеки ООН, відповідно до якого жодне рішення з питань міжнародного миру й безпеки не може бути прийняте, якщо проти цього висловлюється хоча б один постійний член Ради.

Вільна економічна зона — певна територія, де діють особливі пільгові економічні умови для іноземних і національних підприємств.

Волюнтаризм — соціально-політична діяльність, що характеризується ігноруванням об'єктивних законів історичного розвитку, суб'єктивними бажаннями, рішеннями окремих осіб (чи груп осіб).

Гегемонізм (від грецьк. *hegemonia* – привід, керівництво, панування) – переважання, панування, провідна роль якоїсь політичної сили у суспільстві, країни у міжнародних відносинах.

Громадянське суспільство — у розповсюдженому сучасному значенні означає сукупність відносин у сфері економіки, культури тощо, що розвиваються в рамках демократизації суспільства незалежно від держави.

Грошова емісія — випуск в обіг паперових грошей для покриття дефіциту державного бюджету.

Декларація (від лат. *declaro* – заявляю, сповіщаю) – офіційне проголошення державою, політичною партією, міжнародними, міждержавними організаціями головних принципів їхньої діяльності, програмних позицій, повідомлення про суттєву, принципову зміну в їхньому статусі.

Демарш (від франц. *démarche* – дія, виступ) – заява, виступ держави, партії, політичних рухів, висловлена на адресу інших держав, органів влади, посадових осіб із висловленням підтримки, визнання, солідарності або ж, навпаки, осуду, протесту, розмежування в якомусь питанні.

Демократія — форма організації суспільства, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади.

Денаціоналізація — передача державного майна у власність окремих осіб чи колективів.

Денонсація (від франц. *dénoncer* – повідомляти, розривати) – повідомлення однією із сторін про відмову від виконання умов договору, що призводить до дострокового припинення його дії.

Депортація (від лат. deportatio – вигнання, вислання) примусове виселення, переміщення з місця постійного проживання або навіть вигнання за межі держави особи чи групи осіб, навіть частини населення, які визнані правлячим режимом як “соціально небезпечні”, “небажані”.

Економічна інтеграція — процес зближення й переплетення економік різних країн, їх співробітництво.

Економічний плюралізм — свобода і рівність різних форм власності в країні.

Екстенсивний шлях розвитку — розвиток економіки, що характеризується збільшенням кількості продукції, що випускається, за рахунок збільшення витрат людської праці, сировини та матеріалів.

Ідеологізація — система політичних, правових, моральних, релігійних, естетичних і філософських поглядів та ідей, у яких усвідомлюється й оцінюється ставлення людей до дійсності.

Інавгурація — урочиста процедура вступу на посаду глави держави.

Інтенсивний шлях розвитку — розвиток економіки, при якому збільшення випуску продукції досягається за рахунок упровадження досягнень науково-технічного прогресу, підвищення рівня організації й управління, ефективного використання матеріальних, технічних і людських ресурсів.

Інфляція — процес знецінювання паперових грошей унаслідок надмірного їх випуску. Виявляється в зростанні цін на предмети першої необхідності, зниженні валютного курсу, падінні реальної заробітної плати.

Інфраструктура — комплекс виробничих і невиробничих галузей економіки, що забезпечують умови для нормальної життєдіяльності суспільства (зв'язок, транспорт, освіта, охорона здоров'я та ін.).

Коаліція — політичний або військовий союз двох чи більш держав, що за домовленістю вирішують певні міжнародні питання.

Колабораціонізм — явище, що належить до періоду Другої світової війни. Співробітництво урядів окремих держав з окупаційним режимом.

Консолідація — об'єднання зусиль окремих людей, груп, організацій для досягнення загальної мети.

Конституційний договір 1995 р. — договір між Верховною Радою України і Президентом України, що передував прийняттю Конституції України 28 червня 1996 р.

Конституційний процес — процес розробки й прийняття конституції держави.

Конституція — основний закон, що визначає принципи політичного і соціально-економічного устрою держави, структуру основних державних органів та основні права й обов'язки громадян.

Лібералізація цін — скасування твердих правил формування цін і їх узгодження з урядом, дозвіл на формування вільних цін, які диктує ринок.

Мажоритарна **виборча система** — виборча система, за якою враховуються голоси виборців, подані за кандидата, що одержав більшість голосів у конкретних виборчих округах.

Монополії — великі капіталістичні об'єднання, що виникають у результаті концентрації виробництва в якій-небудь галузі з метою регулювання обсягів виробництва, розподілу ринків збуту продукції, установлення цін.

Науково-технічна революція — процес якісного перетворення продуктивних сил на основі досягнень науки і техніки.

«Політика прискорення» — політика прискорення науково-технічного прогресу в період «перебудови», у другій половині 80-х рр. XX ст. Ця політика не досягла поставленої мети, тому що відбувалася в умовах старої системи виробничих відносин, у рамках командно-адміністративної системи, за відсутності особистої зацікавленості працівників.

Політичний плюралізм — свобода діяльності політичних партій, багатопартійність у країні.

Популізм — політика, що апелює до широких мас і обіцяє їм швидке і легке вирішення гострих соціальних проблем.

Правовий порядок — порядок, що ґрунтується на принципі законності, відповідно до якого ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Приватизація — передача державної чи муніципальної власності за плату чи безкоштовно в приватну власність.

Продовольча програма 1982 р. — програма радянського керівництва, у якій ставилося завдання безперебійного забезпечення продовольством населення СРСР. Прийняття програми свідчило про неефективність радянської системи господарювання.

Пропорційна виборча система — виборча система, у якій беруть участь політичні партії чи блоки партій.

Протекторат — економічна політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції.

Рада Європи — консультативна політична організація, створена в 1949 р. для сприяння інтеграційним процесам у галузі прав людини. Україна стала членом Ради Європи у 1995 р.

Радикалізм — політична та ідеологічна течія, що виступає за рішучі дії та докорінні перетворення в політичному та соціально-економічному устрої.

Ринкова економіка — соціально-економічна система, що розвивається на основі приватної власності й товарно-грошових відносин.

Роззброювання — система міжнародних заходів, мета яких — повне знищення чи істотне скорочення засобів ведення війни й створення передумов для усунення погрози її виникнення.

Терор — політика придушення, залякування політичних противників жорстокими насильницькими методами.

Тоталітарний режим — політичний режим, при якому державна влада зосереджена в руках визначеної групи (найчастіше політичної партії), що знищує демократичні свободи й установлює контроль над усіма сферами життя суспільства за допомогою терору.

Суверенітет — верховенство народу, нації, держави у вирішенні питань зовнішньої та внутрішньої політики, що забезпечує незалежність та самостійність розвитку суспільства, соціально-політична функція моно- і поліетнічних держав, принцип партнерських міжнаціональних відносин. Як принцип міжнародного права закріплений в Статуті ООН та інших міжнародних документах.

Відповідно до реалізації суверенітет поділяється на три основні типи: **державний**, **народний** та **національний**. Вони не тотожні, бо кожен з них має свій власний самостійний суб'єкт: державний — державу, народний — народ, національний — націю. Всі

ці суверенітети органічно пов'язані й тісно переплетені. В мононаціональній державі національний, народний і державний суверенітет збігаються, знімаючи основні протиріччя і проблеми. В багатонаціональній державі діалектика взаємовідносин досить складна. Національний та державний суверенітети по суті є різними формами проявів народного суверенітету: перший відбиває його етнічну організацію, а другий – державну. Таке розуміння взаємовідносин національного, народного і державного суверенітетів є найбільш поширеною точкою зору і знайшло юридичне закріплення в міжнародному праві.

Суверенітет – форма демократичного життя, необхідна умова нормалізації та гармонізації міжнаціональних відносин, забезпечення етнополітичної стабільності, зміцнення національної безпеки окремих держав, встановлення рівноправних міждержавних стосунків та забезпечення миру.

Унітарна держава – унітарні держави поділяються на 2 великі групи: централізовані і децентралізовані. Як відомо, однією з найважливіших ознак унітарної держави є обов'язкова наявність єдиного керуючого центру, а також вертикально-ієрархічної структури владних установ і відносин.

Складові частини унітарної держави, як правило, мають статус одиниць адміністративно-територіального поділу. Останній, і це слід особливо відзначити, рідко враховує етнонаціональний склад населення країни і його розселення. Кількість ланок в цій доволі суворій ієрархічній системі поділу буває різною – здебільшого від двох до п'яти (в Україні – це: центр – область – район – місто – село). Всі вони живуть і діють за законами, що приймаються центром, загальнодержавними органами, їх територія та статус можуть бути зміцнені за рішенням центру без узгодження з населенням.

Централізованими вважаються такі унітарні держави, в яких підпорядкування периферійних (регіональних) органів влади державному центру здійснюється за допомогою посадових осіб, призначених з центру (монархом, президентом тощо). Прикладами класичних централізованих унітарних держав можуть служити Норвегія, Швеція, Фінляндія та ін.

Федерація — форма державного устрою, союзна держава, що складається з державних утворень (республік, штатів, земель і т. п.), які діють до певної міри самостійно.

Фермерство — форма господарювання на селі, що базується на приватній власності на землю.

Цензура — система державного контролю за змістом публікацій і засобами масової інформації.

Централізм — система державного керування, при якій центральні органи підкоряють собі місцеві, не враховуючи особливості та інтереси регіонів і областей.

